

Economisch-Statistische Berichten

De „farmer's share”

★

Drs. F. Kupers

De Nederlandse herenconfectie-
industrie op de Euromarkt

★

Dr. R. A. de Widt

Een plan voor de ruilverkaveling?

★

H. J. Valk en G. Helders

De elektriciteitsvoorziening
van West-Europa

(I)

★

Dr. H. Umrath

Europese woningbouw in 1957

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

44e JAARGANG

No. 2170

WOENSDAG 11 FEBRUARI 1959

MODERN BEDRIJFSBEHEER

Bedrijfseconoom reorganiseert uw bedrijf en administratie, o.a.: verkooporganisatie, planning, routing, prestatiebeloning, kost-prijscalculatie, kostenbewaking, budgettering.

Redelijke tarieven met conditie: no cure no pay

TELEFOON 0 20-718930 (G. C. HOLLANDER)

BANDEN JAARGANG 1958

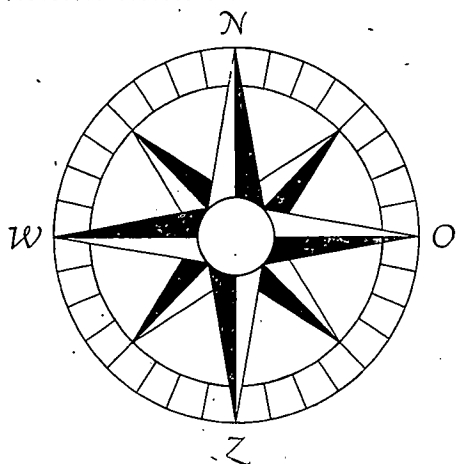
Elke dag komen er nog kaarten binnen van abonnees, die een band voor de jaargang 1958 bestellen. Wij konden daarom nog niet met de fabricage beginnen. Teneinde de abonnees, die in december en januari reeds bestelden, niet te duperen, moeten we thans een sluitingsdatum gaan vaststellen. Wij verzoeken de abonnees, die gaarne over een band beschikken, doch de bestelkaart niet verzonden, thans hiervan opgave te doen aan de

N.V. Koninkl. Nederlandsche Boekdrukkerij

H. A. M. ROELANTS

LANGE HAVEN 141, SCHIEDAM

Bestellingen, na 21 februari a.s. ontvangen, kunnen niet meer worden uitgevoerd.

Uit alle windrichtingen

komen dagelijks waardevolle gegevens bij ons binnen, die wij ter beschikking stellen van onze cliënten ter ondersteuning van hun exportactiviteit. Wendt U voor nadere inlichtingen tot één van onze 150 kantoren.

DE TWENTSCHE BANK

Uw financiële raadsman

R. Mees & Zoonen

Bankiers en

Assurantie-makelaars

Rotterdam

**Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen
Alblasserdam**

**Financiering van invoer,
uitvoer en transitio**

Alle assurantien

**Beleggingen en
vermogensbeheer**

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.*
Telefoon redactie: 0 1800-52939. Administratie: 0 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—; overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400). Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.*

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam 6.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f. 0,30 per mm. Contract-tarieven aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.*

De „farmer's share”

De boer krijgt in de vorm van de prijs voor zijn produkt een bepaald deel van de prijs, die de consument in de kleinhandel voor de voedingsmiddelen betaalt. Er zijn nl. verschillende personen bij betrokken om ervoor te zorgen dat een agrarisch produkt wat betreft plaats, tijd en hoe danigheid in de staat komt, waarin het door de uiteindelijke verbruiker kan worden gekocht. Het ligt dan ook voor de hand dat behalve de boer al deze personen voor hun diensten moeten worden beloond. Vandaar dat de boer slechts een deel van de consumentenprijs ontvangt. Tot voor kort was over de grootte van dit deel in ons land weinig bekend. Het Landbouw-Economisch Instituut heeft inmiddels voor enkele voedingsmiddelen nagegaan, hoe groot het deel — voortaan genoemd „producentendeel” — is dat de agrarische producent van de consumentenprijs dezer voedingsmiddelen in handen krijgt.

Het L.-E.I. heeft dit onderzoek voor vijf produkten, te weten aardappelen, brood, eieren, melk en suiker, verricht¹⁾. De waarde van een dergelijk onderzoek is uiteraard afhankelijk van de gegevens, die ervoor ter beschikking staan. Nu zijn de Nederlandse statistieken van de kleinhandelsprijzen der voedingsmiddelen wat dit aangaat zeer onbevredigend. Bovendien weet men niet voldoende over de verliezen, die tussen het moment van verkoop door de boer en dat van aankoop door de consument plaats hebben. Evenmin staat het vast, welke berekeningswijze het best kan worden gevolgd, indien het produkt dat de boerderij verlaat industrieel wordt verwerkt, daar bij dit proces in de regel één of meer bijprodukten ontstaan. Allemaal redenen om nog geen al te grote waarde aan de absolute juistheid van de uitkomsten van het onderzoek toe te kennen. Ofschoon dit zonder restricties geldt indien het onderzoek voor één jaar wordt uitgevoerd, heeft het

¹⁾ Zie Nota No. 126 van het L.-E.I.: „Welk deel ontving de boer van de consumentenprijs van aardappelen, brood, eieren, melk en suiker in het jaar 1956/57?”

toch zin dit onderzoek van jaar op jaar te herhalen. Beziet men de uitkomsten nl. over een reeks van jaren, dan vallen de kleine onnauwkeurigheden in zekere zin weg terwijl men een duidelijk beeld krijgt opgeworpen over de ontwikkeling van het producentendeel in de loop van de tijd.

De resultaten van het onderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut zijn opgenomen in de eerste helft van de tabel. Misschien zal men allerlei conclusies uit de vermelde cijfers willen trekken. Wij zullen slechts op een belangrijk punt attenderen. Vergelijkt men de cijfers over de vier achtereenvolgende jaren, dan merkt men een vrij grote mate van stabiliteit op. Dit betekent, dat er in ons land in de genoemde jaren geen grote veranderingen zijn gekomen in het deel, dat de agrarische producent en de distribuerende handel van de kleinhandelsprijs van voedingsmiddelen in handen krijgen.

Het onderzoek naar het producentendeel van de consumentengulden die aan het kopen van voedingsmiddelen

wordt besteed, is in ons land niet zo oud. Het wordt reeds veel langer verricht in de Verenigde Staten. In de tabel zijn ter vergelijking ook de cijfers die de grootte van de „farmer's share” in de Verenigde Staten aangeven opgenomen. Het blijkt dat het producentendeel in de meeste gevallen in Nederland hoger is dan in de Verenigde Staten. Men mag hieruit niet de conclusie trekken dat het distributieapparaat in ons land efficiënter is dan het Amerikaanse. Het producentendeel is in de Verenigde Staten waarschijnlijk vooral lager doordat de produkten over grotere afstanden moeten worden getransporteerd, door hogere prijzen van de verschillende elementen der distributiekosten en doordat de distributiemarge een groter aantal diensten omvat, zodat de totale distributiekosten ook uit dien hoofde hoger zijn dan in ons land.

¹⁾s-Gravenhage.

G. GREIDANUS.

Producentendeel van overeenkomstige produkten in Nederland en de Verenigde Staten

(in pCt.)

	Nederland (produktiejaren)				Verenigde Staten (kalenderjaren)			
	1953/ 54	1954/ 55	1955/ 56	1956/ 57	1954	1955	1956	1957
Aardappelen	56	45	53	45	34	34	39	28
Witbrood	41	40	39	38	16	15	15	14
Bruinbrood	42	40	39	39	—	—	—	—
Eieren a)	80	80	78	77	67	69	69	67
Melk- en zuivel- produkten	63	63	62	64	47	46	47	46
Consumptiemelk	—	—	—	—	46	45	45	45
Suiker	39	41	44	40	45	44	46	36

a) Bij eieren gelden de cijfers ook voor Nederland voor de kalenderjaren 1954, 1955, 1956 en 1957.

INHOUD

De „farmer's share”, door Drs. G. Greidanus	Blz. 103	Europese woningbouw in 1957, door Dr. H. Umrath	Blz. 114
De Nederlandse herenconfectie-industrie op de Euromarkt, door Drs. F. Kupers	104	Boekbespreking:	
Een plan voor de ruilverkaveling? door Dr. R. A. de Widt	107	Dr. R. van Maanen: Hoofdlijnen der industriële organisatieleer, bespr. door Drs. P. van Zuuren	116
De elektriciteitsvoorziening van West-Europa (I), door H. J. Valk en G. Helders	110	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans	117
		Recente publikaties	118

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.

Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Schrijver onderzoekt in dit artikel wat de vermeedelijke gevolgen zullen zijn van de komende Europese gemeenschappelijke markt voor de Nederlandse herenconfectie-industrie. Hiertoe geeft schrijver eerst een overzicht van de voordelen van een grote markt, waarna een toepassing op de herenconfectie volgt. Zowel het onderzoek naar de concrete uitwerking van de algemene voordelen van marktvergroting als ook de gegevens over de situatie in de Verenigde Staten doen schrijver vermoeden dat de gevolgen van de instelling van de gemeenschappelijke markt beperkt zullen blijven in vergelijking tot wat men voor andere bedrijfstakken mag verwachten. Dit betekent evenwel niet dat de positie van de Nederlandse herenconfectie-industrie geen aandacht zou vereisen. Redenen voor waakzaamheid zijn bijv. gelegen in de aanzienlijke overcapaciteit in de confectie-industrie in Duitsland, waardoor een toenemende concurrentie van dit partnerland is te verwachten.

De Nederlandse herenconfectie- industrie op de Euromarkt

Inleiding.

Vele bedrijfstakken in Nederland zijn thans bezig zich actief te bezinnen op de komende Europese gemeenschappelijke markt. Het onderzoek naar de gevolgen van de integratie voor een bepaalde bedrijfstak of onderneming vormt een materie even nieuw als deze integratie zelf. Teneinde de gedachtenwisseling hierover met name t.a.v. de methodiek te stimuleren is het misschien nuttig een aantal punten weer te geven uit een verkennende studie die schrijver dezes heeft gemaakt van de positie van de Nederlandse herenconfectie-industrie op de gemeenschappelijke markt. Daarbij moet in het kader van dit artikel uiteraard naar beknoptheid worden gestreefd.

Teneinde de gevolgen van de integratie na te gaan is het van belang zeer in het kort te overwegen waarom een grote markt attractief wordt geacht. Aldus vinden wij nl. een aantal gebieden waarop *verbetering*, dus *verandering* wordt verwacht. Deze verandering is het object van studie. Na het overzicht van de voordelen van een grote markt volgt een toepassing op de herenconfectie.

Voordelen van een grote markt.

De grote markt maakt het mogelijk te profiteren van de meest efficiënte produktiemethoden. Men kan hier de volgende indeling maken.

1. Natuurlijke voordelen.

De duidelijkste voorbeelden vinden wij in de landbouw. Het is efficiënter indien de tomaten worden geleverd door landen waar de gratis zonnewarmte ze doet gedijen dan indien dit zou geschieden door streken waar ze in kassen met behulp van dure steenkool moeten worden geteeld. Iets dergelijks vinden we ook bij de factor arbeid; bekend is hoe in bepaalde streken traditioneel lenzen of horloges worden gemaakt of modes gecreëerd. Vroeger speelde de natuurlijke geschiktheid van de arbeid voor bepaalde produktieprocessen een veel groter rol; met het voortschrijden van de fabrieksmatige produktie echter raakt deze natuurlijke geschiktheid meer en meer op de achter-

grond. Zelfs bij de landbouw zijn, dank zij de vorderingen van de biologie, de natuurlijke voordelen niet voor altijd gegeven: men denke aan het voortdurend streven gewassen te ontwikkelen die geschikt zijn voor een gegeven klimatologisch gebied (granen voor noordelijke streken e.d.).

2. Voordelen van de grote onderneming.

Indien de markt groter is kan onder bepaalde omstandigheden de onderneming groter zijn. Een grotere onderneming kan goedkoper produceren door verschillende oorzaken. Grotere machines kunnen lagere kosten met zich brengen; voorts wordt het bij een grotere produktie-omvang lonend met meer gespecialiseerde machines te werken. Dit laatste element: meer specialisatie, speelt uiteraard ook bij de factor arbeid. Verdere voordelen voor de grote onderneming: goedkoper kopen en verkopen, betere mogelijkheden voor reclame en research en betere toegang tot de kapitaalmarkt.

Aan de hier opgesomde voordelen zijn vaak duidelijke grenzen gesteld waardoor verdere vergroting geen verdere kostprijsverlaging geeft; zelfs kan een stijging van de kosten per eenheid optreden. Van belang is ook *in welke mate* de kosten dalen als de produktie-omvang toeneemt. Het is mogelijk dat in bepaalde bedrijfstakken een onderneming een stuk beneden de optimale omvang kan zijn zonder dat dit een prohibatieve kostenstijging met zich brengt.

3. Voordelen van een grotere bedrijfstak.

Naarmate een bedrijfstak groter is kunnen de aan de bedrijfstak leverende ondernemingen groter en dus — in een aantal gevallen — efficiënter zijn. De aanwezigheid van een reservoir van geschikte arbeid is een ander punt van voordeel.

Ook hier zijn uiteraard grenzen gesteld. Zo kan een verdergaande geografische concentratie van een bedrijfstak leiden tot bijv. overbelasting van het transportapparaat of tot uitputting van het arbeidsreservoir.

Een uitvoerige beschouwing over de voordelen van een grotere onderneming en bedrijfstak kan men aantreffen in

het bekende werkje van Robinson: „The structure of competitive industry”, Londen 1953.

De voordelen van de grote markt die voor ons onderwerp direct relevant zijn kunnen aldus kort worden samengevat:

Een geografische concentratie van de produktie kan naar hierboven bleek voordelig zijn. Maar, gegeven het feit dat de *consumenten* verspreid wonen, betekent een concentratie van de produktie dat men zich verwijderd van de consument met alle nadelen van dien: transportkosten, slechter contact etc. De produktie zal dus — voor zover de onderneming niet aan een bepaalde plaats gebonden is door de aanwezigheid van delfstoffen e.d. — haar plaats vinden onder de invloed van twee krachten: één die dwingt tot concentratie, een ander die noopt tot verspreiding. Het is afhankelijk van de bedrijfstak of het accent meer komt te liggen op de concentratie dan wel op de verspreiding.

Naarmate nu het accent meer ligt op de verspreiding valt er minder direct profijt te verwachten van een grote markt. Voor broodbakkerijen is een markt zo groot als een provinciestadje al groot genoeg; voor de automobiefabriecage is een markt zo groot als die van de Verenigde Staten voordelig.

Nog een enkel woord over het belang van de *concurrentie*. Het wegnemen van grensbelemmeringen zal ertoe leiden dat ondernemingen uit verschillende landen meer met elkaar in concurrentie zullen komen. Dit zal een prikkel inhouden tot efficiënter produktiemethodes over te gaan. Bovendien kan het grotere contact tussen verschillend gearde volken een betere uitwisseling van technieken en methodes met zich brengen en aanleiding geven tot „cross fertilization of ideas”.

Naarmate een bedrijfstak naar zijn aard meer geschikt is een grotere markt dan de nationale te bedienen zal het beschreven effect van de concurrentie zich beter kunnen uiten.

De herenconfectie op de Euromarkt.

Thans kan nader worden ingegaan op de gevolgen die marktvergroting zal hebben voor de Nederlandse herenbovenkledingindustrie. Daartoe onderzoeken wij in hoeverre de bovenbeschouwde drie categorieën voordelen van toepassing zijn op ons concreet geval.

Natuurlijke voordelen.

Hierbij valt te denken aan het verschijnsel dat zuidelijker volken meer gevoel hebben voor het ontwerpen van modes dan bij ons veelal het geval pleegt te zijn. Toch behoeft dit geen al te grote handicap te vormen aangezien een bepaalde stijl zeer wel kan worden nagevolgd zonder dat dit tot achterstand behoeft te leiden. Daarnaast is het mogelijk om door het in dienst nemen van bijv. Italiaanse ontwerpers dit voor ons land „natuurlijke nadeel” te ontgaan.

De conclusie moet dan ook luiden dat op dit terrein geen grote veranderingen zijn te verwachten.

Voordelen van de grote onderneming.

Met betrekking tot de *grondstoffen* kan de grote onderneming enig voordeel behalen uit het sluiten van exclusieve contracten met stoffenfabrikanten waaronder deze bepaalde dessins bij uitsluiting aan één bepaalde afnemer leveren. De indruk bestaat dat aan dit punt geen al te groot gewicht behoeft te worden toegekend.

Bij de *kapitaalgoederen* treffen wij evenmin factoren die

een belangrijke voorsprong geven aan grote ondernemingen. De produktie is zeer weinig kapitaalintensief; bovendien gebruikt men een groot aantal onderling gelijke kleine machines (naaimachines, persen) in plaats van enkele grote.

De *arbeid* wordt hoofdzakelijk zodanig aangewend dat een groep arbeiders de achtereenvolgende bewerkingen uitvoert welke aan een te fabriceren kledingstuk moeten worden verricht. Nu kan het zijn dat er voordelen zijn gelegen in het specialiseren van dergelijke produktiegroepen elk op een bepaalde kwaliteit van de te bewerken stof. Een dergelijke specialisatie is slechts bij een — voor Nederlandse verhoudingen — vrij grote produktie-omvang mogelijk. De omvang van het voordeel is uit de beschikbare gegevens niet vast te stellen.

Een ander punt waar de grote onderneming in het voordeel kan zijn vormt de *reclame*. Gedoeld wordt hierbij op de reclame gericht op de uiteindelijke consument. Een dergelijke reclame kan tot een cumulatief proces leiden. Slechts de grote onderneming kan het zich, gezien de hoge kosten, veroorloven; lukt het deze haar produkt bij het grote publiek erin te krijgen dan maakt de grotere winst het mogelijk het reclame-offensief verder te intensiveren enz.

In ons land beperkt de herenconfectie zich, op een enkele uitzondering na, tot de reclame gericht op de detaillist.

Teneinde een indruk te krijgen in hoeverre grotere markten wel het verschijnsel van reclame gericht op de uiteindelijke consument kennen — waaruit aanwijzingen zouden kunnen worden geput voor de te verwachten situatie op de Euromarkt — zal het de moeite lonen na te gaan hoe het elders is gesteld. Een eerste voorlopig onderzoek heeft aangetoond dat de situatie in Duitsland ongeveer dezelfde is als in Nederland. Verder bestaat de indruk dat het verschijnsel in de Verenigde Staten niet zeer belangrijk is; dit ondanks de grote rol die de reclame in het Amerikaanse leven speelt. Uit een en ander zou men wellicht mogen afleiden dat het artikel zich minder leent voor reclame over de hoofden van de detaillist heen. Nader onderzoek is hier nodig, waarbij ook rekening moet worden gehouden met verschillende omstandigheden (volksaard, positie van de grootwinkelbedrijven etc.).

Een andere vorm van grootbedrijf, nl. via *integratie met de detailhandel*, zou ons niet behoeven bezig te houden aangezien een dergelijke integratie met een volgende geleiding van de bedrijfskolom op zichzelf niet tot een vergroting van de omzet leidt (uiteraard is een zekere minimum grootte vereist voor een dergelijke integratie, gegeven de uiteenlopende optimale bedrijfsgrootten). Het verschijnsel staat dus los van marktvergroting. Het zou evenwel ook tot omzetvergroting kunnen leiden en als zodanig verdient het te worden gesignaleerd. Uit de beschikbare gegevens is moeilijk af te leiden of een grote markt in deze een belangrijke stimulans vormt. Zowel op de grote Amerikaanse als op de kleine Zwitserse markt is het verschijnsel belangrijk; de helft wordt daar in eigen winkels afgezet. In Duitsland en Nederland daarentegen heeft het slechts een beperkte omvang.

Als voorlopige conclusie kan worden gesteld dat voor de onderhavige bedrijfstak concentratie in grote ondernemingen niet veel voordelen brengt.

Anderzijds zijn daar de lage transportkosten waardoor er slechts weinig aanleiding bestaat zich qua vestigingsplaats op de consument te oriënteren. Wij zien dan ook dat de onderneming zich in sterke mate richt op plaatsen waar

voldoende arbeid aanwezig is. Dit brengt ons tot de „external economiën”.

Voordelen van de grotere bedrijfstak.

De bedoelde afhankelijkheid van de arbeid beperkt de voordelen van de geografische concentratie; als het arbeidsreservoir is uitgeput moeten andere ondernemingen zich elders vestigen.

Wel kan de grotere bedrijfstak ertoe leiden dat van de leverende bedrijfstakken de stoffenfabrieken zich beter kunnen aanpassen aan de optimale grootte. Een apart onderzoek van die bedrijfstak zou noodzakelijk zijn om uit te maken welke voordelen hier relevant zijn.

Andere leverende bedrijfstakken kunnen hier buiten beschouwing blijven aangezien ze niet in belangrijke mate van de Nederlandse herenkledingindustrie afhankelijk zijn.

Uit bovenstaande overwegingen krijgt men de indruk dat de herenconfectie-industrie weinig afhankelijk is van een grote markt om tot optimale ontplooiing te geraken. In de reclame aan de uiteindelijke consument en wellicht in mogelijkheden tot verdere specialisatie vinden wij elementen die productie in het groot voordelig zouden kunnen maken. De vraag doet zich natuurlijk voor waarom wij dan in Nederland bijv. niet reeds meer specialisatie zien optreden aangezien de omvang van de totale afzet op de Nederlandse markt zich daar zeker toe zou lenen. In het eerste opstel van zijn bundel „Economic Theory and Western European Integration”, Londen 1958, voert Scitovsky verschillende oorzaken aan voor het feit dat in een bedrijfstak geen optimale situatie heerst. Het is in zo'n situatie mogelijk dat extra concurrentie vanuit andere landen in dit opzicht verbetering brengt. Zoals echter reeds gezegd, naarmate de hierboven behandelde drie categorieën van voordelen van een grote markt minder belangrijk zijn is het effect van buitenlandse concurrentie ook geringer.

Wij willen thans nagaan hoe de situatie op de grote Amerikaanse markt is om te zien in hoeverre onze aanvankelijk gewonnen indrukken worden bevestigd.

De situatie in de Verenigde Staten.

Dit kan het beste geschieden door te onderzoeken hoe het in de Verenigde Staten is gesteld met de bedrijfsgrootte en met de mate van geografische concentratie. Indien voor de onderhavige bedrijfstak de markt niet bijzonder groot behoeft te zijn dan mogen wij verwachten een vrij geringe bedrijfsgrootte te vinden alsmede een grote geografische verspreiding. De grote Amerikaanse markt valt dan voor deze bedrijfstak als het ware uiteen in een aantal submarkten welke elk op zichzelf reeds voldoende groot zijn.

Gegevens omtrent de bedrijfsgrootte zijn internationaal moeilijk vergelijkbaar te maken. Uit de beschikbare gegevens krijgt men evenwel de indruk dat in de Verenigde Staten de grotere vestigingen een wat groter aandeel bijdragen tot de totale productie dan in ons land het geval is. Toch is het overwegend kleinbedrijf.

In de Verenigde Staten bedraagt het aantal vestigingen per onderneming slechts 1,03¹⁾ zodat wij niet verbaasd zijn in de cijfers over de *onderneming* bevestigd te zien dat de groten hier niet domineren. Hiertoe zien wij naar het concentratiegetal (concentration ratio). Dit geeft aan welk

percentage van de totale afzet verzorgd wordt door bijv. de grootste vier ondernemingen.

Zoals bekend laat de Amerikaanse economie in sterke mate het beeld zien van bedrijfstakken waarin een paar grote ondernemingen een belangrijk deel van de totale afzet verzorgen. Het grootste deel (3/5) van de productie in de industrie vindt plaats in bedrijfstakken met een concentratiegetal van 25 en hoger, dat wil dus zeggen in bedrijfstakken waarin de grootste vier ondernemingen minstens 25 pCt. van de totale afzet produceren²⁾. Bij de heren- en jongensbovenkleding blijkt echter slechts 11 pCt. te worden voortgebracht door de grootste vier ondernemingen. Daarmede heeft deze bedrijfstak een van de laagste concentratiegetallen van de gehele Amerikaanse nijverheid³⁾.

In overeenstemming met het geringe belang van de grote onderneming zijn de kenmerken van de vestigingsplaats. Men treft een grote mate van geografische verspreiding aan; in 34 staten zijn fabrieken gevestigd en er blijkt daarbij een vrij grote paralleliteit te bestaan tussen de belangrijkheid van de onderhavige bedrijfstak (gemeten aan het aantal daarin werkzame personen) in een bepaalde staat en het aldaar verdiende inkomen. De rangorde correlatiecoëfficiënt bedraagt 0,7.

Uit het vorenstaande kan worden vastgesteld dat de situatie in de Verenigde Staten wijst in de richting van het kleinbedrijf.

Zowel het onderzoek naar de concrete uitwerking van de algemene voordelen van marktvergroting als ook de gegevens over de toestand in de Verenigde Staten doen vermoeden dat de gevolgen van de instelling van de gemeenschappelijke markt beperkt zullen blijven in vergelijking tot wat men voor andere bedrijfstakken mag verwachten.

Enkele bijzondere factoren.

Het is thans echter noodzakelijk aandacht te schenken aan een aantal bijzondere elementen die voor Nederland bij de komende integratie een rol gaan spelen. Daarbij zullen wij ons hoofdzakelijk beperken tot onze verhouding met Duitsland. Met België bestaat reeds één markt. Italië is nog weinig ontwikkeld op het gebied van de herenconfectie waarbij het ook als afzetgebied vooralsnog weinig naar voren komt. Frankrijk vormt nog een onbekende factor.

Arbeid. De sociale harmonisatiebepalingen uit het E.E.G.-verdrag houden een tendens tot loonstijging in, in het bijzonder uit hoofde van het beginsel van gelijke lonen voor mannen en vrouwen. Doordat onze confectie-industrie werkt met een groot aantal vrouwelijke arbeidskrachten zit hier een duidelijk kostenstijgend element in. Toch mag dit niet worden overdreven. Als men aanneemt dat de loonstijging uit dien hoofde 20 pCt. zal bedragen dan zullen de totale kosten — gegeven het feit dat de lonen ongeveer 20 pCt. van de kostprijs uitmaken — toch maar met 4 pCt. toenemen. Bovendien moet worden bedacht dat ook Duitsland een soortgelijke handicap heeft.

Een uitgesproken nadeel ten opzichte van dit land is echter de omstandigheid dat de gemiddelde leeftijd van het vrouwelijk personeel daar veel hoger is dan bij ons. De kwaliteit van de gepresteerde arbeid is daardoor in

¹⁾ The Divergence Between Plant and Company Concentration, 1947; U.S. Government Printing Office, Washington 1950, blz. 92.

²⁾ Concentration in American Industry; U.S. Government Printing Office, Washington, 1957, blz. 23.

³⁾ Ibidem, tabel 40.

Onder invloed van de mechanisatie in de landbouw zal de oppervlakte waarvoor ruilverkaveling is aangevraagd binnenkort 1½ mln. ha bereiken, d.w.z. ca. 2/3 van de oppervlakte cultuurgrond. Schrijver geeft een kritische beschouwing over een rapport, vervaardigd onder auspiciën van de Centrale Cultuurtechnische Commissie (C.C.C.), waarin maatstaven zijn neergelegd voor de bepaling van de urgentievolgorde bij de uitvoering der ruilverkaveling: het zgn. investeringseffect der ruilverkaveling, de mate van maatschappelijke achterstand en de behoefte aan bedrijfsvergroting. In een minderheidsnota bij het rapport der C.C.C. wordt bepleit de ruilverkavelingsactiviteit te beperken tot de zeer urgente gevallen, nl. hoogstens 389.000 ha. Schrijver concludeert dat voor ons land industrialisatie primair is, zodat het industrialisatiebeleid en het structuurbeleid in de landbouw nauwkeurig aan elkaar dienen te worden aangepast.

Inleiding.

De toepassing van de ruilverkaveling en de ontwikkeling van de gedachten hieromtrent hebben ten onzent lange tijd een zekere achterstand vertoond t.o.v. verscheidene andere landen (o.a. Denemarken, Zwitserland en Finland). De eerste Nederlandse ruilverkavelingswet dateert van 1924 en had hoofdzakelijk tot doel de technische exploitatiemogelijkheden van de bodem te verbeteren op basis van ruil van de eigendom. De praktische toepassing was gering. Via de tweede wet (van 1938) zijn wij gekomen onder het regime van de Ruilverkavelingswet 1954. Krachtens deze wet kan ingegrepen worden in de pachtverhou-

(vervolg van blz. 106)

Nederland een stuk lager terwijl ook de snelle roulering allerlei kostennadelen scheidt, bijv. uit hoofde van de opleidingskosten die telkens opnieuw moeten worden gemaakt. Daar komt nog bij dat het grote vrouwenoverschot in Duitsland er de oorzaak van is dat de arbeidskrachten daar — in sterke tegenstelling tot de situatie in ons land — zonder moeite kunnen worden geworven met alle voordelen van dien.

Capaciteit. Als men probeert na te gaan of na het slechten van de handelsbarrières een toenemende concurrentie van een E.E.G.-partnerland is te verwachten dan is, althans voor de korte termijn, van gewicht of in een dergelijk land de mogelijkheid bestaat de export op enigszins belangrijke schaal te vergroten. Dit kan slechts geschieden ten koste van de binnenlandse afzet dan wel door gebruik te maken van een bestaande overcapaciteit.

Het ziet er nu inderdaad naar uit dat deze laatste factor van belang is. Door de gebeurtenissen die samenhangen met de tweedeling van Duitsland bestaat daar een aanzienlijke overcapaciteit in de confectie-industrie⁴⁾. Dit vormt een additionele bedreiging voor de Nederlandse confectie-industrie.

⁴⁾ Der Markt für textile Bekleidung in der Bundesrepublik Deutschland und der Schweiz; Düsseldorf 1956, blz. 97 en 98.

Een plan voor de ruilverkaveling?

dingen, terwijl tevens getracht wordt — voor zover nodig — een zekere bedrijfsvergroting te bewerkstelligen. Ook boerderijverplaatsing is mogelijk gemaakt. Veel aandacht wordt bovendien besteed aan verbetering van het wegennet en de waterhuishouding. De mogelijkheden om zodoende te komen tot een meer rationele bodemexploitatie zijn hierdoor aanmerkelijk vergroot.

Verder moet er ter wille van een juist begrip op worden gewezen, dat tegenwoordig aandacht besteed wordt aan een gelijktijdige verbetering van de maatschappelijke toestanden, o.a. door verbetering van de behuizing, aansluiting van de woningen op de netten van de elektriciteits-

Expanderende markt. Hiertegenover staat echter het feit dat de markt voor deze bedrijfstak vooralsnog zal worden gekenmerkt door expansie en het is bijv. in de Benelux gebleken hoeveel gemakkelijker een proces van economische integratie verloopt in een dergelijke sfeer.

Als expansieve elementen kunnen worden genoemd de voortgaande bevolkingsvermeerdering in ons land en de stijging van het nationaal inkomen, waarbij moet worden bedacht dat, volgens een binnenkort verschijnende studie van G. E. Engberts en M. Fraenkel, de verbruikselasticiteit 1,45 bedraagt, zodat van de stijging van het nationaal inkomen een meer dan evenredige toeneming van de afzet van confectie mag worden verwacht. Ten slotte ligt het in de rede dat de maatkleermakerij verder zal worden teruggedrongen; in de Verenigde Staten draagt 95 pCt. van de bevolking confectie, in Nederland nog geen driekwart.

Conclusie.

In de algemene, voor alle bedrijfstakken geldende factoren vindt men aanwijzingen dat in de herenconfectie in vergelijking met andere bedrijfstakken niet veel veranderingen zullen optreden door het openstellen van de grenzen. Dit betekent natuurlijk niet dat de situatie geen aandacht zou vereisen. Redenen voor waakzaamheid vindt men vooral ook in een aantal hierboven aangegeven bijzondere factoren.

's-Gravenhage.

F. KUPERS.

en waterleidingbedrijven, huishoudelijke voorlichting etc.¹⁾. Een vervolmaking tot regionaal ontwikkelingsplan van het platteland zou men kunnen zeggen.

Prioriteitsbepaling noodzakelijk.

Vooraf door de gevoerde propaganda en de toename van de behoefte, veroorzaakt door het streven naar rationalisatie en mechanisatie in de landbouw, is de laatste jaren de oppervlakte, waarvoor ruilverkaveling is aangevraagd, enorm gestegen en wel tot 1,3 mln. ha. Aangenomen mag worden, dat op korte termijn de 1½ mln. bereikt zal zijn, dit is ca 2/3 van de oppervlakte cultuurgrond. Zoals onlangs meer gelijkstellen met „aangenomen”, maar het is toch alleen in uitzonderingsgevallen, dat één aanvraag niet doorgaat²⁾.

De gemiddelde kosten van een ruilverkaveling kunnen momenteel gesteld worden op ca. f. 3.400 per ha. Hiervan komt 60 à 70 pCt. voor rekening van het Rijk. De oppervlakte, die de laatste tien jaren tot stand komt resp. in uitvoering wordt genomen, bedraagt gemiddeld bijna 10.000 resp. ruim 20.000 ha per jaar (exclusief het Zeeuwse rampgebied). Zowel de beperktheid van de beschikbare geldelijke middelen als van de technische mogelijkheden t.o.v. de gebleken behoefte maakten een urgentiebepaling gewenst.

De gehanteerde maatstaven.

De algemene leiding van de ruilverkaveling berust bij de Centrale Cultuurtechnische Commissie (C.C.C.) onder verantwoordelijkheid van de Minister van Landbouw. Op verzoek van de Regering heeft de C.C.C. zich bezonnen op de toekomstige structurele ontwikkeling van het platteland. Zij heeft daartoe in 1955 uit haar midden een beleidscommissie gevormd, welke is bijgestaan door een werkgroep onder leiding van de Wageningse hoogleraar voor cultuurtechniek, prof. Hellinga. Deze werkgroep kwam in april 1957 gereed met een rapport, getiteld: „Grondslagen van een urgentievolgorde voor ruilverkavelingen in Nederland”, hetwelk vermeld ging van een zevental bijlagen. Hieraan willen wij eerst enige aandacht besteden.

In het werkgroep-rapport is bijna geheel Nederland ingedeeld in 750 blokken, die uit een oogpunt van ruilverkaveling min of meer een eenheid vormen³⁾. Deze blokken zijn gemiddeld 3.000 ha groot en omvatten in totaal 2¼ mln. ha. De tuinbouw en de bosbouw, hoewel in de bijlagen vrij uitvoerig behandeld, blijven in het rapport eigenlijk buiten beschouwing. (Zoals blijkt uit par. 13 van

¹⁾ Deze verbetering kan o.a. geschieden door een ruilverkaveling te laten samenvallen met de uitvoering van een zgn. streekverbeteringsplan van de afdeling Akker- en Weidebouw van het Ministerie van Landbouw, in het kader waarvan een intensieve voorlichting op diverse terreinen plaatsvindt.

²⁾ Na aanvraag moet over de uitvoering van het opgemaakte plan worden gestemd door degenen, die bij het kadaster als grondeigenaar geboekt staan. Hieraan kleefst het bezwaar, dat het kadaster niet altijd „bij” is, maar daarnaast is het voor ons de vraag, of het wel juist is de beslissing over een dergelijke gehele structuurwijziging, die de ruilverkaveling nu geworden is, alleen en dan nog volgens een weinig elegante procedure in handen te leggen van de grondeigenaars. Bij de huidige regeling is het economisch belang van de eigenaars-verpachters hierbij negatief of vrij gering; de doorslag geeft vaak het wegblijven van kleine eigenaars, van weinig belang voor de agrarische produktie.

³⁾ Hierbij zijn gebieden die reeds ruilverkaveld werden of worden en enkele andere, zoals de N.O.-polder en de Wieringermeer zijn buiten beschouwing gelaten.

de laatste begroting van het Ministerie van Landbouw is voor de tuinbouw inmiddels een speciale commissie gevormd.) De urgentievolgorde kan volgens dit rapport aan de hand van drie factoren worden bepaald, t.w.:

1. De mate waarin de cultuurtechnische werken in een blok een hoog investeringseffect opleveren t.o.v. hetgeen in de andere blokken verwacht mag worden⁴⁾. Dit investeringseffect is opgebouwd uit cijfers met betrekking tot verbetering van de bereikbaarheid, de kavelgrootte, de perceelsvorm, de plaatsing van de boerderijen, de waterhuishouding, de grond en de ontginning van woeste grond.

2. De mate van maatschappelijke achterstand. Deze wordt gemeten aan de hand van cijfers over het gemiddeld inkomen van de agrarische bedrijfshoofden en de aantallen dwergbedrijven van 1 - 5 ha (agrarische maatschappelijke factoren). Verder wordt rekening gehouden met het al dan niet liggen in een economisch ontwikkelingsgebied, de geografische situering, het aantal krotten en de aansluitingen op het lichtnet en de waterleiding (algemeen maatschappelijke factoren). Rekening houdend met deze zes elementen, wordt elk blok ondergebracht in een puntenschaal die reikt van 0 - 16. Hierbij wordt aan beide groepen van agrarische en algemeen maatschappelijke factoren een even groot gewicht toegekend.

3. De behoefte aan bedrijfsvergroting. Hiervoor kan volstaan worden met één kengetal: het aantal bedrijven van 5 - 10 ha per 1.000 ha cultuurgrond.

Daarnaast wordt nog een zevental andere factoren genoemd, die men er ook bij kan betrekken, als het gaat om de precisie van de berekening van de keuze (de intensiteit van het grondgebruik, de situatie op de plaatselijke arbeidsmarkt e.d.). Uit bijlage 4 zou men kunnen opmaken, dat men de zaak zo wil beschouwen, dat vrij ruime categorieën urgente gevallen worden gevormd en dat aan de hand van de hier genoemde criteria nader wordt beslist.

Hoewel wij zeer zeker waardering hebben voor de omvangrijke arbeid die door de werkgroep is verricht, moet het ons toch van het hart, dat wij nu en dan het gevoel hadden iemand te volgen, die wandelde in een gebied met verraderlijk drijfzand of door een gevaarlijk moeras. De basis waarvan men bij de berekeningen uitgaat is namelijk vaak zeer smal — soms een enkel buitenlands onderzoek — en weinig betrouwbaar. Zo zijn de berekende indirecte baten van boerderijverplaatsing (dus voordeel van extra afstandsverkortings etc.) gefundeerd door „een globale raming, gebaseerd op enkele schematische berekeningen”. De fraaie grafiek, welke het verband weergeeft tussen netto-baten en verbetering van de perceelsvorm, is gebaseerd op „praktijkkennis en gevoel voor verhoudingen”; exacte gegevens ontbreken. Ook de keuze van de kengetallen voor de sociale situatie houdt een element van willekeur in, evenals de gevolgde waarderingsmethode. Men zou nog menige zwakke steen kunnen noemen en men mag dan ook o.i. niet te grote betekenis toekennen aan de geproduceerde cijfers en de verhouding daartussen. Terecht merkt men verder op, dat het tegen elkaar afwegen van de drie criteria een beleidskwestie is.

⁴⁾ Door de gevolgde additieve methode, waarbij geen rekening is gehouden met het elkaar wederzijds beïnvloeden van de factoren hetgeen in feite natuurlijk wel plaatsvindt, mag aan de geproduceerde cijfers per blok alleen een relatieve betekenis worden toegekend. Dit is iets wat men bij een niet al te nauwkeurige bestudering gemakkelijk over het hoofd ziet, zoals o.a. blijkt uit de minderheidsnota van J. Ph. Elzerman, die het investeringseffect zoals door de commissie berekend ten onrechte aanziet voor een rendementcijfer.

Er wordt dus een schijnbaar exacte prioriteitsvolgorde gegeven, terwijl voor de nadere concretisering nog een aantal aparte factoren ten tonele worden gevoerd, waardoor de geproduceerde maatstaf verder aan betekenis verliest.

Het meerjarenplan zelve.

De C.C.C., bijgestaan door haar beleidscommissie en voorgelicht door de werkgroep, kwam eind 1958 gereed met het eindrapport: „Meerjarenplan voor ruilverkaveling en andere cultuurtechnische werken in Nederland”, hetgeen onlangs openbaar is gemaakt. Het merkwaardige van dit plan is, dat het eigenlijk helemaal geen plan is en niet vergelijkbaar is met bijv. het plan voor de werkzaamheden in het Delta-gebied. Het is meer een weinig doorzichtige mengeling van een opsomming van beleidsmogelijkheden, factoren waar het beleid rekening mee moet houden, een zekere mate van prioriteitsbepaling en een programmering van investeringen.

De C.C.C. wijst erop, dat zij nòch in staat is, nòch tot taak heeft, het belang van de ruilverkaveling af te wegen tegen dat van andere investeringsprojecten van de Overheid, maar dit heeft haar toch niet belet van een duidelijke voorkeur voor een bepaald investeringsprogramma te doen blijken. Een echt plan zou o.i. pas kunnen worden opgesteld, *nadat* een dergelijke afweging heeft plaatsgevonden.

Wij willen nu wat nader op de inhoud van het eindrapport ingaan.

Na het debiteren van enkele algemeen aanvaarde waarheden over de Nederlandse economie in het algemeen en de Nederlandse landbouw in het bijzonder, komt de C.C.C. tot de conclusie, dat bij het ruilverkavelingsbeleid aan vijf factoren aandacht moet worden besteed en wel:

1. de verwachte toekomstige bestemming van het gebied (zodat niet, als op Rozenburg, nieuwe boerderijen worden gebouwd op de plaats waar enkele jaren later een haven-complex wordt gegraven);

2. de bedrijfsgroottestructuur;

3. de cultuurtechnische toestand en het effect van een verbetering daarvan;

4. de maatschappelijke toestand, waarbij in afwijking van de werkwijze van de werkgroep geen rekening wordt gehouden met het aantal bedrijven van 1-5 ha;

5. de verbetering van de interne produktie-omstandigheden (incl. ontwikkeling en aanpassing van de agrarische werkers).

Uiteraard dient het ruilverkavelingsbeleid te passen in het totaal van het landbouwbeleid en te dien aanzien onderscheidt de C.C.C. drie doeleinden, t.w. verhoging van de produktie, gelijkblijvende produktie en beperking van de produktie, welke hier ietwat verwarrend modellen worden genoemd. Op grond van verschillende overwegingen meent de commissie haar „plan” te moeten baseren op „model” 2.

De C.C.C. gaat ook nader in op de kwestie van de prioriteit en komt dan tot de volgende reeks. Eerst komen de gebieden, waar een hoog investeringseffect samengaat met grote sociale achterstand ⁵⁾, dan de gebieden waar het

⁵⁾ Bij het investeringseffect blijkt de commissie vooral de nadruk te leggen op kostprijzverlaging in het kader waarvan men bijv. afwijzend staat tegenover ontginning van woeste grond, terwijl de werkgroep deze factor wel opnam. De C.C.C. zelve wenst voorts een meer selectieve beoordeling van de projecten bij de berekening van de gevolgen van cultuurtechnische verbeteringen, ook een splitsing in kostprijzverlagende en bruto-opbrengstverhogende effecten, maar op basis van de gepubliceerde beschikbare kennis lijkt zulks voorlopig nog vaak onmogelijk.

investerings-effect groot is zonder dat de sociale situatie nu direct ten hemel schreiend is en daarna de gebieden waar het omgekeerde het geval is. Zoals vermeld, is bij de beoordeling van de sociale situatie geen rekening meer gehouden met het-aantal bedrijven van 1 - 5 ha. De door de werkgroep nog als aparte factor naar voren gebrachte behoefte tot bedrijfsvergroting, tot uitdrukking komend in het aantal bedrijven van 5 - 10 ha, wordt door de C.C.C. niet overgenomen. De politiek moeilijk liggende kwestie van de kleine bedrijven is dus min of meer terzijde geschoven ⁶⁾.

Aan de hand van de criteria: effect van cultuurtechnisch werk en maatschappelijke achterstand, worden vervolgens alle ruilverkavelingsgebieden ingedeeld in twee klassen: urgent en weinig urgent ⁷⁾. De gebieden in de eerstgenoemde klasse beslaan ruim 1,3 mln. ha, hetgeen (toevallig?) in dezelfde orde van grootte ligt als het totale gebied, waarvoor ruilverkaveling is aangevraagd. Op grond van verschillende overwegingen meent de C.C.C., dat echter een „plan” moet worden opgemaakt voor 1½ mln. ha.

Vervolgens komt dan het tempo van uitvoering ter sprake, waarbij drie programma's worden genoemd: 1,5 mln. ha gereed in 1990, 2000 of 2010. Het blijkt, dat de voorkeur van de C.C.C. uitgaat naar het programma, waarbij gewerkt wordt volgens het midden-tempo (in 2000 klaar) en de indruk bestaat, dat men zich bij deze keuze in vrij sterke mate baseert op de capaciteit van de pas gereorganiseerde Cultuurtechnische Dienst en de Kadastrale Ruilverkavelingsdienst, de bestaande ambtelijke apparatuur dus ⁸⁾.

De uitvoering volgens deze opzet zou in de periode 1960-1970 een investering vergen van ruim f. 122 mln. per jaar, waarvan 60 à 70 pCt., d.w.z. ca. f. 80 mln., geheel voor rekening zou komen van het Rijk (subsidies). Zou men daarnaast nog aandacht besteden aan de verbeteringen van de voor onze export zo belangrijke tuinbouwgebieden, dan zou dit ongetwijfeld nog de nodige extra miljoenen vergen, terwijl de C.C.C. voor cultuurtechnische werken buiten ruilverkavelingsverband nog een investering van gemiddeld f. 31 mln. per jaar nodig acht (de laatste jaren was dit ca. f. 18½ mln. per jaar) ⁹⁾. Het wil ons voorkomen, dat een vervulling van de geuite wensen in de toekomst een jaarlijkse investering van niet ver beneden de f. 125 mln. per jaar zou vergen. Ter beoordeling van de grootte van dit bedrag zij vermeld, dat het in verband met de temporisatie van de investeringen in het laatste jaar nodig bleek, het bedrag dat de Cultuurtechnische Dienst voor subsidies in ruilverkavelingsverband mag uitkeren, te verlagen van f. 97 mln. tot f. 82 mln.

Het is de vraag of het verantwoord is voor de ruilverkaveling en wat daarbij behoort, per jaar een dergelijk bedrag uit te trekken ¹⁰⁾. Wij willen in dit verband en tot

⁶⁾ Wel moet „aandacht” worden besteed aan het aantal bedrijven van kleiner dan 10 ha in de diverse gebieden.

⁷⁾ Hierbij vaart men weer op het kompas van de werkgroep, die bij het berekenen van het investeringseffect wel degelijk opbrengststijgingen meetelde, en bijv. ontginningsmogelijkheden inrekenende. Men maakt hier een merkwaardige gedachten-sprong, omdat men voor het beleid dus uit wil gaan van model 2.

⁸⁾ Het is natuurlijk zeer de vraag, of dit een juist uitgangspunt zou zijn.

⁹⁾ Hierbij gaat het om het wegnemen van knelpunten in gebieden, die nog niet direct voor een „overal!” sanering in aanmerking komen, (o.i. een belangrijk punt).

¹⁰⁾ Ter bepaling van de orde van grootte geven wij nog enkele bedragen van de investeringen in vergelijkbare projecten. Zo zijn de investeringen in de Zuiderzeewerken na de introductie van een aanmerkelijke vertraging in 1957 gedaald tot een niveau

Het wereldenergieverbruik herleid in tonnen steenkool-equivalent zal volgens recente ramingen met 3 à 3,5 pCt. per jaar toenemen. Schrijvers bespreken de factoren die in West-Europa na de tweede wereldoorlog een nieuwe fase in de energiehuishouding deden ontstaan. In West-Europa gaat de elektriciteit een belangrijker deel uitmaken van het totale energieverbruik, nl. 20 pCt. in 1955 en ruim 40 pCt. aan het einde van deze eeuw. De aandacht wordt ook gevestigd op de betere statistische vastlegging van het energieverbruik. Voorts geven de schrijvers een overzicht van de elektriciteitsproductie in 1957 en een schatting voor 1962, gesplitst naar openbare centrales en zelfopwekkende industrieën en naar thermische centrales — onderscheiden naar brandstof — en waterkrachtcentrales. Vervolgens worden de investeringen behandeld. Deze bedroegen, herleid tot dollars, in 1956 voor West-Europa \$ 3 mrd.; voor de eerstkomende jaren wordt een gemiddelde van \$ 3,75 mrd. verwacht.

De elektriciteits- voorziening van West-Europa^{*)}

(I)

Ontwikkeling van het wereldenergieverbruik.

Het wereldverbruik van energie neemt snel toe. Volgens recente ramingen zal de totale consumptie aan het einde van de twintigste eeuw het viervoudige zijn van de huidige, die per jaar ruim 3½ mrd. ton steenkool-equivalent bedraagt. Dit komt overeen met een gemiddelde jaarlijkse stijging van 3 à 3½ pCt. voor het totale energieverbruik in de wereld. Een stijging van dezelfde orde van grootte heeft ook in het verleden, d.w.z. gedurende de laatste anderhalve eeuw, plaatsgevonden. Zo bedroeg de gemiddelde jaarlijkse stijging van het wereldenergieverbruik in de periode

1850-1900 globaal 4½ pCt. en in de daarop volgende halve eeuw (1900-1950) bijna 3 pCt. Om nog een ander cijfer te noemen: van 1870 tot 1955 bedroeg de toeneming van de totale wereldproductie van energie (steenkolen, bruinkool, olie, aardgas en waterkracht), gemeten in steenkool-eenheden, jaarlijks gemiddeld 3,3 pCt.

*) De in dit artikel gebruikte elektrische eenheden zijn te onderscheiden in: 1. eenheden van *elektrisch vermogen*, van capaciteit zo men wil, en 2. eenheden van *hoeveelheid elektrische energie* (elektrische arbeid). Als praktische grondeneheid van elektrisch vermogen geldt algemeen de *kilowatt* (kW), terwijl

(vervolg van blz. 109)

slot enige aandacht besteden aan de toegevoegde minderheidsnota van het adviserend lid, J. Ph. Elzerman (Ministerie van Financiën)¹¹⁾.

De minderheidsnota van de heer Elzerman.

Door de heer Elzerman wordt van het geadviseerde beleid een produktievergroterende werking verwacht, waarbij o.i. gedacht kan worden aan de gevolgen van de geplande verhoging van het ondernemerspeil. Wij zijn met de heer Elzerman van mening, dat dit bij het voortduren van de bestaande afzetmogelijkheden en steunverlening uit de openbare kas een bedenkelijke ontwikkeling genoemd moet worden.

Ook kunnen wij met de heer Elzerman meegaan als hij stelt, dat het zeer de vraag is of in gebieden, die vooral in sociaal opzicht een grote achterstand vertonen, ruilverkave-

(vervolg noot 10)

van f. 88 mln. per jaar. De investeringen in het kader van het Deltaplan zullen in het dienstjaar 1959 ruim f. 80 mln. bedragen (art. 20 van de begroting van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat); de investeringen met een meer industrieel karakter, zoals nodig voor de uitvoering van de plannen Botlek en Euro-poort, zullen de Overheid in totaal ca. f. 120 resp. f. 185 mln. kosten.

¹¹⁾ Volledigheidshalve vermelden wij, dat aan het rapport ook nog een minderheidsnota is toegevoegd van een vertegenwoordiger van de boeren uit het zuidelijk zandgebied, die een lans breekt voor de veel eieren en varkensvleesproducerende kleine zandbedrijven.

ling, waarbij grote bedragen worden geïnvesteerd in de uitrusting t.b.v. de agrarische produktie, wel de beste oplossing van regionale moeilijkheden is. Wellicht moet dan aan een versnelde uitvoering van de plannen voor de voorziening van het platteland met elektriciteit, water e.d. de voorkeur worden gegeven, terwijl krotopruijing ook past in het algemene huisvestingsbeleid.

De heer Elzerman wil, mede met het oog op het bovenstaande, de ruilverkavelingsactiviteit dan ook beperken tot de zeer urgente gevallen (hooguit 389.000 ha) en hij staat een veel gematigder tempo voor dan door de commissie wordt aanbevolen.

Onze persoonlijke mening is, dat voor de toekomstige economische ontwikkeling van ons gehele volk — inclusief het agrarische deel dus — het tempo en het succes van de industrialisatie primair is. Slechts door een geslaagde uitbreiding van de industrie met, en gedeeltelijk daarvan afhankelijk, de nodige groei in de sectoren verkeer, handel en dienstverlening, zal het mogelijk zijn deze nog maar steeds groeiende schare aan het werk te houden en een zekere stijging van het welvaartspeil te waarborgen. Hierbij moet bij de planning van structuurmaatregelen als de onderhavige, die op zichzelf nog weer zullen leiden tot een zeker extra arbeidsaanbod, terdege rekening worden gehouden. Het industrialisatiebeleid en het structuurbeleid in de landbouw dienen nauwkeurig aan elkaar te worden aangepast; daarvan is trouwens ook de C.C.C. wel overtuigd.

Wageningen.

Dr. R. A. DE WIDT.

De bevolkingsaanwas, maar vooral ook de ontwikkeling van de techniek — de uitvinding van de stoommachine aanvankelijk, de toepassingsmogelijkheden van de elektriciteit als bron voor licht, kracht en warmte, de ontwikkeling van de verbrandingsmotor en de stoomturbine — zijn enkele belangrijke factoren bij deze snelle stijging. Hierbij mag niet uit het oog worden verloren, dat deze ontwikkelingsgang bepaald ook mogelijk is geworden, doordat besparingen in staat stelden de kapitalen te vormen, benodigd voor het in bedrijf stellen van steeds grotere produktie-eenheden. En in deze tijd brengt de koppeling van consumptiecentra met gebieden van overvloedige energieproduktie door middel van uitgestrekte hoogspanningsnetten (elektriciteit) en pijpleidingen (olie, aardgas), waardoor een meer rendabele distributie van energie

voor die van de hoeveelheid elektrische energie de *kilowattuur* (kWh) is ingeburgerd.

Als nadere toelichting moge het volgende dienen: een machine voor de produktie van elektriciteit, die een groot elektrisch vermogen heeft, produceert in een bepaalde tijdsperiode een grotere hoeveelheid elektrische energie dan een dergelijke machine met een kleiner vermogen in dezelfde tijd.

Om de gedachten nog op andere wijze te bepalen: een op volle capaciteit werkend elektrisch verbruikstoestel met een vermogen van bijv. 10 kilowatt (10 kW) verbruikt in 2 uur een gelijke hoeveelheid elektrische energie, nl. 20 kWh, als een dito werkend elektrisch verbruikstoestel met een vermogen van bijv. 1 kilowatt (1 kW) gedurende 20 uren.

Van de genoemde grondeenheden zijn nu de volgende twee reeksen af te leiden:

Eenheden van elektrisch vermogen	Eenheden van hoeveelheid elektrische energie	Vermenigvuldi- ngsfactor t.o.v. de grondeenheden
kilowatt (kW) (= grondeenheid)	kilowattuur (kWh) (= grondeenheid)	1
megawatt (MW)	megawattuur (MWh)	10 ³
gigawatt (GW)	gigawattuur (GWh)	10 ⁶
	terawattuur (TWh)	10 ⁹

In de elektrotechniek wordt het elektro-magnetische eenhedenstelsel, het *absolute stelsel*, gebruikt naast het *praktische eenhedenstelsel*. Dit laatste stelsel is geleidelijk ontstaan en bevat maateenheden zoals de ampère, de ohm, de volt enz. In combinatie met het *mechanische eenhedenstelsel* (het M-K-S-stelsel) van Giorgi bestrijkt dit stelsel, evenals het absolute, eveneens het gehele gebied van magnetisme en elektriciteit. De *watt* (= 1/1000 kilowatt) en de *wattsecunde* (1 kWh = 3.600 × 1.000 wattsecunde) komen in het praktische eenhedenstelsel als eenheden voor.

Wie hierover meer wil weten moeten wij verwijzen naar de betreffende leerboeken, als ook naar de normbladen N 950 (het praktische eenhedenstelsel), N 1223 (het praktische eenhedenstelsel; elektriciteit en magnetisme) en N 933 (symbolen voor eenheden).

Ten slotte zij nog opgemerkt dat voor het sommeren van hoeveelheden energie van verschillende aard (steenkolen, gas, elektriciteit enz.) als eenheid van telling gebruikt wordt het *kilogram steenkool-equivalent* (ook wel: kilogram standaard-steenkool) d.w.z. de verschillende soorten energie worden naar hun warmte-inhoud (globaal gemeten in calorieën) omgerekend op de genoemde gemeenschappelijke maatstaf. Nu is 1 kilogram steenkool-equivalent gelijkwaardig met rond 7.000 kilogramcalorieën (1 kcal. = 1.000 calorieën). Voor elektriciteit (zowel thermische als hydraulische) wordt daarbij — ondanks enige bezwaren — uitgegaan van de hoeveelheid fossiele brandstof (kolen, olie e.d.) die, bij een bepaald thermisch rendement, nodig is om deze elektriciteit te produceren. De volgende omrekeningsformules worden vrij algemeen gebruikt:

1 kg steenkool	is equivalent met	1 kg steenkool-equivalent
1 kg ruwe aardolie	„ „ „	1,4 „ „
1 kg aardolie- derivaat	„ „ „	1,5 „ „
1 m ³ aardgas	„ „ „	1,3 „ „
1 kg bruinkool	„ „ „	0,3 „ „
1 kilowattuur	„ „ „	0,4 „ „

mogelijk is geworden, een nieuw element voor de stimulering van het energieverbruik.

De belangrijke toeneming van de totale consumptie van energie, met name die van het specifieke energieverbruik (per hoofd der bevolking dan wel per verbruikerseenheid), welke dateert van het begin der 19e eeuw, geldt in hoofdzaak voor een kleiner gedeelte (ongeveer één vierde) van de wereldbevolking. In dit verband kan men opmerken, dat het materiële welvaartspeil der verschillende volkeren op aarde nauw verbonden is met de mate van het specifieke energieverbruik.

Primaire en secundaire energiebronnen.

Als wij tot hiertoe hebben gesproken over energieverbruik, dan hebben wij meer in het bijzonder het beschikbaar komen c.q. de consumptie van de economische energiedragers, steenkolen, aardolie, aardgas e.d. en de binding van waterkracht voor de opwekking van elektriciteit op het oog gehad. Wij sluiten dus uit energiebronnen, zoals de spierkracht van mens en dier, waterkracht voor waterrad en watermolen, hout, windkracht e.a., die in later tijden relatief van weinig belang zijn geworden. De eerdergenoemde energiebronnen zijn de zgn. primaire, die, voor een gedeelte althans, worden omgevormd tot de secundaire energiebronnen, zoals de bij de raffinage van ruwe aardolie verkregen vloeibare brandstoffen (stookolie, petroleum, benzine), stadsgas, cokes, thermische en hydraulische elektriciteit.

Bij deze omzetting van primaire in secundaire energie gaat een hoeveelheid verloren, welk verlies wordt gecompenseerd door economische voordelen (o.a. efficiënter transport) en/of vereiste technische eigenschappen, die speciaal aan deze veredelde vormen van energie eigen zijn. Het rendement van een thermische elektriciteitscentrale bijv. bedraagt thans ca. 25 pCt., alhoewel de allernieuwste eenheden reeds een thermisch rendement van ruim 35 pCt. hebben.

Zoals bekend is, zijn er in de laatste tijd twee primaire energiebronnen, nl. het uranium (U238) en het thorium (Th232), bijgekomen, die echter, kwantitatief gezien, voor de praktische energievoorziening thans nog niet van veel betekenis zijn, doch in een niet al te verre toekomst van groot economisch belang zullen worden, met name en in de eerste plaats voor de energiehuishouding van West-Europa, waar reeds thans een grote schaarste heerst van inheemse energiebronnen. En mocht het eerlang gelukken de gecontroleerde fusie van waterstofkernen (thermo-nucleaire fusiereactie) tot stand te brengen en deze technisch-economisch te ontwikkelen, dan openen zich ongekende mogelijkheden voor de wereldenergievoorziening. De grondstoffen voor deze reactie zijn deuterium en tritium, waarvan de eerstgenoemde, het zgn. zware water, in bijna onbegrensde hoeveelheden in het zeewater aanwezig is.

Kenmerken der Westeuropese energiehuishouding.

In de landen van West-Europa is gedurende de laatste decennia, doch vooral in de jaren na de tweede wereldoorlog, met betrekking tot de energiehuishouding een nieuwe fase ingetreden, die wordt gekenmerkt — wij ontlelen dit aan het bekende rapport „Euratom's bijdrage tot de energievoorziening” van mei 1957 — door de volgende feiten:

1. de inheemse produktie van conventionele brandstoffen blijft achter bij de sterk stijgende vraag;
2. de noodzakelijke import van energie (kolen uit

Amerika, olie uit het Midden-Oosten) neemt steeds toe, waardoor de landen van West-Europa op het terrein van de energievoorziening afhankelijk zijn geworden;

3. door de beperking, die aan het opvoeren van de eigen produktie der klassieke energiebronnen is opgelegd, worden deze importen dermate groot, dat zij een gevaar worden niet alleen voor de economische expansie, doch ook voor Europa's politieke veiligheid. Reeds thans wordt in de zes Eurotom-landen een kwart van de energiebehoefte, overeenkomend met 100 mln. ton standaard-steenkool, ingevoerd;

4. de nieuwe energiebron, kernenergie, zal mogelijk de oplossing voor deze problemen kunnen brengen. De techniek van de toepassing van kernenergie voor opwekking van elektriciteit is thans in de commerciële fase getreden, alhoewel het verloop van de kostprijs van kern-elektriciteit in vergelijking tot die van elektriciteit, opgewekt in conventionele centrales, nog geen vaststaand gegeven is.

Van de totale hoeveelheid beschikbare primaire energie zal het aandeel, dat ten behoeve van elektriciteitsopwekking wordt benut, steeds belangrijker worden. Dit moge hieruit blijken, dat in West-Europa het verbruik van elektriciteit met gemiddeld 7 pCt. per jaar is gestegen, terwijl de totale energiebehoefte jaarlijks toenam met globaal $3\frac{1}{2}$ pCt. Volgens recente ramingen stijgt in de 17 O.E.E.S.-landen in de komende jaren (d.w.z. van 1955 tot 1975) de totale energiebehoefte van 730 mln. ton steenkool-equivalent tot gemiddeld 1.200 mln. ton, een stijging dus van 65 pCt. In dezelfde periode wordt voor de vraag naar elektrische energie een toeneming voorzien van meer dan 250 pCt., een stijging namelijk van 358 TWh in 1955 tot 1.299 TWh in 1975.

De elektriciteit gaat dus, naar met stelligheid mag worden verwacht, een steeds belangrijker aandeel uitmaken van het totale energieverbruik. In 1955 bedroeg in West-Europa dit aandeel, gemeten in benodigde hoeveelheden primaire energie, reeds ruim 20 pCt. van de totale energiebehoefte; aan het einde van de twintigste eeuw zal dit aandeel volgens de ramingen ruim 40 pCt. bedragen.

Statistische bewaking van de energiehuishouding.

Het ligt voor de hand, dat, bij een stand van zaken als geschetst in het bovenstaande, de activiteit op het terrein van de statistische bewaking van de energiehuishouding groter is dan ooit tevoren. Een omvangrijke reeks van statistische publikaties — incidentele rapporten en min of meer regelmatige periodieken van officiële instanties, zoals de U.N.O., O.E.E.S., E.G.K.S., Euratom e.d. — zijn het resultaat van deze verhoogde activiteit. Daar men bovendien bij de elektriciteitsvoorziening, doch ook in de andere sectoren van de energievoorziening rekening moet houden met langdurige constructieperioden (voor thermische centrales ca. 3 jaar, waterkrachtcentrales 6 à 8 jaar, mijnzetels ruim 10 jaar), speelt de prognose, d.w.z. het voorspellen van de verwachte vraag, de vereiste investeringen e.d., een belangrijke rol in het bedrijfsbeleid van de energieproducent.

Ook de verbetering ten aanzien van de verschijningsregelmaat en de betrouwbaarheid van de statistische documentatie, o.a. door de poging tot het invoeren van uniforme definities, vaste omrekeningsformules en kengetallen, is thans meer dan ooit aan de orde. In dit verband mag het Nederlandse normblad N 923 „Benamingen op het gebied van de electriciteitsstatistiek”, dat in 1950 is uitgegeven, worden genoemd, alsook het rapport, dat in

1955 werd uitgebracht op het congres te Londen van de „Union Internationale des Producteurs et Distributeurs d'Énergie Electrique” (UNIPEDE), getiteld: „Définition des termes employés dans les statistiques de l'exploitation électrique”. Met betrekking tot de prognose verwijzen wij nog naar een publikatie van de Verenigde Naties van maart 1956, getiteld: „Methods employed for the determination of electric power consumption forecasts”.

De Westeuropese elektriciteitsproduktie.

De elektriciteitsproduktie in West-Europa geschiedt in hoofdzaak door twee categorieën van producenten: in de eerste plaats die, welke elektriciteit opwekken ten behoeve van de openbare voorziening en ten tweede de zelfopwekkende bedrijven (autoprodukteurs), die elektriciteit opwekken geheel of gedeeltelijk te eigen behoeve. In 1957 werd in de 17 O.E.E.S.-landen 25 pCt. van de totale netto-produktie geproduceerd door zelfopwekkende industrieën (in hoofdzaak mijnbedrijven, welke de beschikking hebben over laagwaardige kolen, ijzer- en staalindustrieën, welke beschikken over hoogovengassen en bedrijven, die een aanmerkelijke behoefte hebben aan warmte en elektriciteit gelijktijdig). Verder kan onderscheid worden gemaakt tussen elektriciteitsproduktie in waterkrachtcentrales (40 pCt.) en thermische centrales (60 pCt.). Deze laatste zijn weer te rubriceren naar de aard van de gebruikte brandstof, t.w. kolen, bruinkolen, stookolie, aardgas, splijtstoffen e.a.

Om een indruk te geven van de huidige produktieverhoudingen der verschillende categorieën van producenten, alsmede van die, welke in het jaar 1962 worden verwacht, is in tabel 1 een splitsing van de netto-produktie gegeven. Deze en volgende gegevens zijn o.a. ontleend aan een rapport van de „Electricity Committee” van de O.E.E.S., gepubliceerd in april 1958 en getiteld: „The electricity supply industry in Europe 1957-1975 (8th enquiry)”.

Uit deze tabel blijkt, dat voor de netto-produktie van de thermische centrales een snellere stijging wordt verwacht dan voor de hydraulische. Dit is een gevolg van het feit, dat de voor de waterkracht nog beschikbare reserves moeilijker realiseerbaar worden en ook langzamerhand uitgeput raken. Dit laatste zal bijv. voor Zwitserland en Italië omstreeks 1975 het geval zijn. Ook kan aan de tabel worden ontleend, dat de netto-produktie van de openbare centrales sneller zal toenemen dan die van de zelfopwekkende bedrijven. Dit is te verklaren uit de omstandigheid, dat alleen die bedrijven, welke over een grote hoeveelheid laagwaardige brandstof beschikken (laagwaardige kolen, hoogovengas), in de toekomst met voordeel zelf elektriciteit kunnen opwekken. Dit geldt dus in het algemeen slechts voor kolenmijnbedrijven en voor de ijzer- en staalindustrie, welker expansiemogelijkheden procentueel lager worden geraamd dan die van de specifieke opwekkingsbedrijven.

Het Europese koppelnet.

De uitwisseling van elektrische energie tussen de landen onderling gaat steeds belangrijker worden. Zij wordt gestimuleerd door de in 1951 gestichte „Union pour la Coördination de la Production et du Transport de l'Electricité” (U.C.P.T.E.). Genoemde organisatie coördineert de bedrijfsvoering ten behoeve van op korte termijn wenselijke en noodzakelijke energieleveringen tussen de aangesloten landen.

In 1956 bedroeg de uitwisseling bijna 6 mrd. kWh of ruim 3 pCt. van de totale elektriciteitsbehoefte van de des-

TABEL 1.

Netto-productie van elektriciteit in West-Europa 1957-1962
(17 O.E.E.S.-landen)

	Openbare centrales		Zelfopwekkende industrieën		Totaal	
	1957	1962	1957	1962	1957	1962
(1)	(2) GWh	(3) GWh	(4) GWh	(5) GWh	(6) GWh	(7) GWh
Thermische centrales totaal	181.770	281.943	78.090	103.630	259.860 62	385.573 65
waarvan gestookt met:						
hoogwaardige kolen	121.549	182.678	4.355	5.149	125.904 30	187.827 32
laagwaardige kolen	20.295	22.985	61.785	82.411	82.080 20	105.396 17
bruinkolen	24.665	41.413	875	1.355	25.540 6	42.768 7
stookolie	9.782	19.529	2.839	3.211	12.621 3	22.740 4
gas	3.364	6.380	8.127	11.010	11.491 2½	17.390 3
splijtstoffen en andere brandstoffen...	2.115	8.958	109	494	2.224 ½	9.452 2
Waterkrachtcentrales	130.343	175.797	26.142	31.014	156.485 38	206.811 35
Totaal	312.113	457.740	104.232	134.644	416.345 100	592.384 100
waarvan door centrales verbonden door het Europese Koppelnat	171.857		77.787		249.644	

Cursieve cijfers = procenten van totaal.
Bron: „The electricity supply industry in Europe 1957-1975”, Electricity Committee van de O.E.E.S., april 1958.

betreffende landen. Het vermogen van de installaties breidt gestadig uit. Zwitserland en Oostenrijk zijn vooral exporterende landen, terwijl in Italië en Duitsland de import de export overtreft. In de periode van grote droogte in februari 1956 bleek voor de eerste maal het grote nut van het Europese koppelnat; Zwitserland moest worden geholpen en importeerde 30 pCt. van het benodigde vermogen.

Thermisch rendement en investeringsprogramma's.

Belangrijk voor de energievoorziening als geheel is vooral de nog steeds toenemende thermische efficiency van de elektriciteitsopwekking. Het buiten werking stellen van minder rendabele eenheden en het in gebruik nemen van nieuwe eenheden van steeds grotere capaciteit, werkende met hogere bedrijfstemperaturen en stoomdrukken, brengen een aanmerkelijke besparing van primaire energie. Tot 1962 zal het thermische rendement, dat in de O.E.E.S.-landen in 1956 gemiddeld 24½ pCt. bedroeg, naar raming met 13 pCt. in totaal, of gemiddeld per jaar met 2,1 pCt., toenemen, hetgeen een besparing oplevert van 25 mln. ton steenkool-equivalent of 12 pCt. van het totale energieverbruik. De wijziging van het assortiment brandstoffen, dat ten behoeve van de elektriciteitsproductie in de toekomst zal worden gebruikt, blijkt eveneens duidelijk uit tabel 1 (kolom 6 en 7, cursieve cijfers). De kernenergie doet in deze tijd haar intrede. Omstreeks 1962 zal in het Verenigd Koninkrijk wellicht een hoeveelheid van ongeveer 1.000 MW aan opgesteld kernvermogen in bedrijf kunnen zijn.

De vertraging in het opstellen van nieuw vermogen, tegelijk met de snelle toeneming van de vraag, waren oorzaken, dat, om aan die vraag te kunnen voldoen, oudere en dus minder efficiënte productie-eenheden noodgedwongen langer in bedrijf moesten worden gehouden. Dit moest in sommige gevallen tot een verhoging van de produktiekosten leiden. In verschillende landen is men er niet gerust op, dat de nodige middelen voor de uitvoering van de

gedachte investeringsprogramma's tijdig en in voldoende mate beschikbaar zullen zijn. In 1956 beliepen in West-Europa de kapitaalsuitgaven (omgerekend op dollarkoers) \$ 3 mrd., waarvan ca. \$ 900 mln. voor thermische, \$ 800 mln. voor waterkrachtcentrales en ca. \$ 1.300 mln. voor omzetting en voortgeleiding van de opgewekte elektriciteit. Dit komt overeen met een investeringsbedrag van \$ 156 per kW opgesteld vermogen in thermische en van \$ 352 per kW in hydraulische centrales. Men mag in dit verband evenwel de vraag stellen, of — gezien de grote verschillen in structuur en levensgewoonten van de aangesloten landen — aan de op dollarkoers omgerekende en getotaliseerde bedragen betekenis mag worden toegekend als vergelijkingscijfer.

Voor de meer gedetailleerde cijfers (gegevens per land) moge worden verwezen naar de genoemde O.E.E.S.-publikatie van april 1958. Voor de eerstkomende jaren wordt, afgezien van mogelijke prijsbewegingen, een jaarlijkse kapitaalbehoefte verwacht van gemiddeld \$ 3.750 mln. dollarvaluta. Overigens dient men te bedenken, dat een vertraging in de uitvoering van de investeringsprogramma's der elektriciteitsbedrijven mede een vertraging veroorzaakt in de verbetering van het gemiddelde thermische rendement, hetgeen voor de in West-Europa toch al precare energiepositie op zijn minst ongewenst is.

De vaste lasten, w.o. de kapitaalskosten, vormen bij de huidige produktieverhoudingen (d.w.z. een gemiddelde bedrijfstijd van rond 4.000 uren jaarlijks) een belangrijk aandeel (ongeveer een kwart) van de produktiekosten van elektriciteit en het rentepeil op een bepaald ogenblik is dan ook van grote invloed. De structurele factoren, die — met name in de landen van West-Europa — de kosten van elektrische energie op langere termijn zullen beïnvloeden, zijn:

- de verbetering van het rendement der thermische centrales;
- een reële stijging van de prijs van steenkool, die in een steeds groter kwantum van verre (Verenigde Staten) zal moeten worden aangevoerd;
- de relatief grotere investeringsbedragen, die voor de aanleg van nieuwe waterkrachtcentrales benodigd zullen zijn, ook al worden door steeds grotere efficiency van de bouwkundige techniek aanmerkelijke besparingen verkregen;
- het in bedrijf komen van kernenergiecentrales, waardoor in de aanloopperiode de gemiddelde produktiekosten van conventioneel thermische en kernenergetische elektriciteit tezamen met vrij grote zekerheid ongunstig zullen worden beïnvloed.

Op grond van deze factoren moet dan ook in landen met overwegend hydraulische produktie met een reële kostprijsstijging rekening worden gehouden, terwijl in de landen met overwegend (conventioneel) thermische produktie een compensering van de stijging der brandstoffenprijzen door een grotere thermische efficiency mogelijk wordt geacht. In hoeverre de prijs van de elektriciteit door deze kostprijsfluctuaties wordt beïnvloed, is afhankelijk van de te volgen tariefpolitiek in de verschillende landen. In dit verband kan worden opgemerkt, dat een dergelijke ontwikkeling ook in de laatste twintig jaren heeft plaatsgevonden, d.w.z., hoewel de brandstoffenprijs belangrijk is gestegen, zijn de reële kosten van de elektriciteit ongeveer gehalveerd.

Rotterdam.

H. J. VALK.
G. HELDERS.

Schrijver geeft in dit artikel een en ander weer uit het onlangs verschenen E.C.E.-rapport „European Housing Trends and Policies in 1957”. Het blijkt, dat de woningproductie in 1957 een nieuw record heeft gevestigd. Voor het eerst had in een aantal landen een belangrijke vermindering van het woningtekort plaats. De woningbouw in Oost-Europa ligt over het algemeen ver beneden het Westeuropees peil. In bijna alle landen viel in 1957 een stijging van de bouwkosten te constateren en uit verschillende landen kwamen berichten binnen van een onafgebroken stijging der grondstoffenprijzen. In het betreffende rapport is voorts o.a. aandacht geschonken aan de veranderingen in de woningbouwpolitiek en aan de huurpolitiek. Er komt een voorkeur in tot uiting voor de politiek van die landen, welke bij de woning-grootte differentiëren naar gezinsomvang en -types.

Europese woningbouw in 1957

In het onlangs gepubliceerde rapport „European Housing Trends and Policies in 1957” constateert de Woningbouwcommissie van de E.C.E., dat de woningbouw in 1957 niet alleen een nieuw record heeft bereikt, maar dat ook de stijging met 16 pCt. veel groter was dan in voorafgaande jaren. Het gevolg van deze vooruitgang was dat voor het eerst in enkele landen een belangrijke vermindering van het woningtekort plaats had. Ongeveer 25 pCt. van de totale productie van meer dan 3,2 mln. woningen kon hiervoor worden gebruikt. Zoals uit tabel 1 blijkt, was de stijging niet het gevolg van een evenredige ontwikkeling over de gehele linie. Tegenover een krachtige vooruitgang in een groot aantal landen staat stagnatie of zelfs achteruitgang in andere.

TABEL 1.

Gereedgekomen woningen in Europa

Landen	1956		1957	
	aant. × 1.000	per 1.000 inw.	aant. × 1.000	per 1.000 inw.
België	44,1	4,9	42,5	4,7
Denemarken	19,8	4,4	26,5	5,9
Duitsland (Bondsrep.)	560,5	11,0	527,8	10,3
Duitsland (Oost)	32,8	1,9	61,1	3,5
Finland	30,5	7,1	32,7	7,5
Frankrijk	236,5	5,4	273,7	6,2
Griekenland	55,4	6,9	—	—
Hongarije	25,5	2,6	51,3	5,2
Ierland	11,6 a)	4,0 a)	9,2 a)	3,2 a)
Italië	231,6	4,7	269,3	5,6
Joegoslavië	37,0	2,1	44,5	2,5
Nederland	69,2	6,4	89,3	8,1
Noorwegen	27,3	7,9	26,3	7,5
Oostenrijk	42,0 a)	6,0 a)	—	—
Polen	94,5	3,4	120,0	4,3
Portugal	28,2	3,1	29,9	3,4
Roemenië	78,1	4,4	—	—
Spanje	121,8	4,2	98,0	3,3
Sowjet-Unie	1.613,0	8,0	2.090,0	10,2
Zweden	57,6	7,9	64,8	8,8
Zwitserland	39,3	7,8	38,7	7,6
Ver. Koninkrijk	310,0	6,1	310,0	6,0

a) Schatting E.C.E.-secretariaat.

Bouvvolumen.

In West-Europa staat de Duitse Bondsrepubliek met 10,3 woningen per 1.000 inwoners wederom bovenaan, ondanks een kleine achteruitgang tegenover 1956. Herhaal-

delijk is erop gewezen, dat de oppervlakte der woningen in West-Duitsland gemiddeld kleiner is dan bijv. in België, Engeland en Nederland. Hoewel bij onze Oosterburen het aantal woningen met vier en meer vertrekken (kamers en keuken) langzaam stijgt, toont tabel 2 aan, dat men er in dezen nog steeds ver bij Nederland ten achter blijft.

De grote sprong, die de woningproductie in 1957 in ons land heeft gemaakt, plaatst Nederland dan ook waarschijnlijk aan de spits. Hierbij komt nog, dat ondanks de lichte recessie van 1957/58 ook in het afgelopen jaar de productie op peil kon worden gehouden. Ook Zweden maakte in 1957 een goede beurt. Tegenover het kleinere aantal vertrekken per woning staat een grotere oppervlakte per vertrek en een zeer kostbare uitrusting, zodat de totale investering zeker niet minder groot is dan in ons land.

TABEL 2.

In 1957 gereedgekomen woningen naar aantal vertrekken, incl. keuken (in pCt. van het totaal)

Landen	1 en 2	3	4	5 en meer
Denemarken	27	37	30	6
Bondsrepubliek	9	31	43	17
Oost-Duitsland a)	29	51	4	15
Finland	41	28	18	9
Frankrijk a) b)	14	32	35	19
Italië	24	27	28	21
Nederland	—	3	12	85
Polen (1956)	39	43	—	18
Zweden	16	27	31	26
Zwitserland	9	18	35	39
Ver. Koninkrijk	13	—	36	51

a) Excl. keuken.
b) Vergunningen.

De woningbouw in Oost-Europa ligt over het algemeen ver beneden het Westerse peil met als enige — schijnbare — uitzondering die in de Sowjet-Unie. De productie is er in verhouding tot de omvangrijke behoefte veel te laag; zelfs in Rusland zou het nog 10 à 12 jaar duren totdat bij het tegenwoordige tempo elk gezin over een eigen woning kan beschikken. Maar zelfs dan kan nog niet worden gezegd, dat het woningprobleem volgens onze normen zou zijn opgelost, omdat de Russische woning van nu eerder

met onze woningen van vóór 1900 dan met die van 1958 overeenkomt.

Dit blijkt uit een lezing, die de voorzitter van de Russische Staatscommissie voor de Bouwnijverheid, Vladimir Kucherenko op 10 april 1958 op het Nationaal Bouwcongres in het Kremlin heeft gehouden en waarbij hij mededeelde, dat in 1957 48 mln. m² vloeroppervlakte gereed was gekomen. Uitgaande van deze 48 mln. m² immers, komt men bij ruim 2 mln. woningen tot minder dan 24 m² per woning, dus tot minder dan een derde van de in Nederland gebruikelijke oppervlakte. De Russische produktie ligt dus volgens onze maatstaven bij ongeveer 3 woningen per 1.000 inwoners, een prestatie, die belangrijk beneden het Westeuropees gemiddelde blijft. Typerend is dan ook, dat de Sowjet-Unie geen gespecificeerde gegevens verstrekt t.a.v. het aantal vertrekken per woning.

Ook wat het naar verhouding niet ongunstige cijfer van Hongarije — 5,2 per 1.000 inwoners — betreft, loont het de moeite meer in details te treden. De officiële verdeling naar aantal kamers (hier: exclusief keuken) leert, dat het aandeel der éénkamerwoningen is gestegen van 40 pCt. in 1955 tot resp. 48 en 52 pCt. in 1956 en 1957.

Opdrachtgevers; bouwkosten en prijzen.

Nadat in voorgaande jaren in vele landen het aandeel der particuliere opdrachtgevers duidelijk was gestegen, heeft de verhouding tussen de particuliere en de publieke of verenigingsbouw in 1957 weinig verandering ondergaan. Opvallend is, dat in Oost-Europa soms 50 pCt. en meer in de particuliere sector tot stand komt. Deze sector wordt gedeeltelijk door financiële tegemoetkomingen en toewijzing van grond en bouwmaterialen gesteund.

In bijna alle landen valt een stijging van de bouwkosten te constateren; Nederland wordt met 9 pCt., naast Frankrijk op dit punt alleen door Polen (29 pCt.) overtroffen. Over het algemeen zijn de lonen sterker gestegen dan de prijzen der materialen; ook de produktiviteit geeft een verhoging te zien. Uit verschillende landen kwamen berichten van een onafgebroken stijging van de grondprijzen binnen.

Veranderingen in de woningbouwpolitiek.

Kredietbeperkingen en stijging van de bouwkosten hadden in België tot gevolg, dat de semi-publieke woningbouwmaatschappijen het peil van de vooraangaande jaren niet konden handhaven. Hierbij heeft het beroep dat door de Expo op de bouwcapaciteit werd gedaan, een niet te veronachtzamen rol gespeeld. Meer en meer wordt bij onze zuiderburen aandacht besteed aan krotopruijing. Ook in Frankrijk wordt met dit aspect rekening gehouden: 15.000 van de jaarlijks op het programma staande 300.000 eenheden zullen ter vervanging van af te breken krotten worden gebouwd.

Noorwegen en Zweden verhoogden de rente voor leningen in de gesubsidieerde sector. Ter compensatie van de hieruit resulterende hogere huren werden de huurtoeslagen t.b.v. minder draagkrachtige gezinnen met twee en meer kinderen verhoogd; in Zweden werd deze toeslag uitgebreid tot het eerste kind.

De belangrijkste verandering heeft in Engeland en Wales plaatsgevonden waar de algemene subsidie voor gemeentewoningen werd afgeschaft en in de plaats hiervan in versterkte mate steun wordt verleend ter bevordering van bepaalde doelstellingen, nl.: vermindering van de druk in bepaalde centra, de zgn. „overspill”; krotopruijing en bevordering van de doorstroming door de bouw op grote

schaal van woningen met één slaapkamer voor oudere echtparen. Overigens zijn de gevolgen van het niet meer verlenen van nieuwe algemene subsidies minder verstrekkend dan men zou kunnen verwachten. Deze bijdragen worden nl. gedurende 60 jaar onverkort uitgekeerd. Zodoende krijgen talloze gemeenten tot 1980 en later bedragen voor in de twintiger jaren gebouwde woningen, waarvoor inmiddels de economische huur wordt betaald, zodat deze inmiddels voor nieuwbouwwoningen ter beschikking staan.

In Zwitserland hadden de kiezers in 1950 verdergaande steun aan de woningbouw door de Centrale Regering afgestemd, waarna slechts enkele kantons en gemeenten subsidies verleenden. Inmiddels is gebleken, dat een ernstig en groeiend tekort aan woningen voor minder draagkrachtigen bestaat. Vandaar dat de Bondsregering opnieuw tot subsidiëring van een klein programma — 10.000 woningen binnen vier jaar — is overgegaan.

Huurpolitiek.

Nederland was niet het enige land dat in 1957 een huurverhoging toepaste. In België verdwenen de laatste beperkingen ten aanzien van de huren voor vooroorlogse woningen. Door de huren voor nieuwe woningen in de sociale sector betrekkelijk laag te houden, wordt uiteraard ook een zeker plafond op soortgelijke oudere woningen gelegd. In een aantal landen — o.a. Denemarken, Frankrijk en Italië — werden de huren van vooroorlogse woningen periodiek verhoogd.

Ondanks verhogingen zijn de huren in Noorwegen en Zweden nog steeds aan de lage kant. Verhoogde huurtoeslagen hebben tot gevolg dat gezinnen met kinderen, die een niet te hoog inkomen genieten, vrijwel niet door deze verhogingen worden getroffen.

De meest vergaande verandering vond in Groot-Brittannië plaats, waar tot nu toe de huren van vooroorlogse particuliere woningen vaak buitengewoon laag waren. In de gemeentelijke sector heeft de Centrale Overheid nooit enige zeggenschap over de huren uitgeoefend. Vandaar, dat de nieuwe maatregelen geen betrekking hebben op de 3,5 mln. „county houses”. In de particuliere sector kunnen voortaan de 4,65 mln. huizen in eigen bezit en alle vrijkomende huurwoningen vrij verhuurd of verkocht worden. Van de overige bijna 6 mln. particuliere huurwoningen werd voor ongeveer 800.000 in de hoogste huurklasse de controle opgeheven, terwijl de resterende voor huurverhoging in aanmerking komen, indien zij in goede staat van onderhoud verkeren. Inmiddels is gebleken, dat de nieuwe bepalingen in districten met een groot woningtekort tot ongewenste gevolgen kunnen leiden, zodat de Regering een aantal verzachtende maatregelen heeft moeten treffen.

Het enige Oosteuropese land, dat veranderingen in de huurpolitiek vermeldt, is Polen, waar personen, die omzetbelasting betalen — dus blijkbaar de zelfstandigen — huren moeten betalen, waardoor de exploitatiekosten kunnen worden gedekt. In dit verband zij nog gewezen op een mededeling betreffende woningbezit in Tsjechoslowakije, waar „enkele door de Staat gebouwde flats met betere voorzieningen op afbetaling verkocht werden aan groepen met hogere inkomens”. Hiermede zijn dan waarschijnlijk leden van Djilas' „Nieuwe Klasse” bedoeld.

Vooruitzichten.

Samenvattend wordt er in het rapport op gewezen, dat niettegenstaande de grote vooruitgang die in 1957 werd gemaakt, slechts in een klein aantal landen de bouw van

nieuwe woningen een min of meer bevredigend peil heeft bereikt. In verreweg de meeste landen bestaat nog steeds een tekort over de gehele linie, dat op bepaalde plaatsen en voor zekere bevolkingsgroepen bijzonder groot is. Bovendien moet in vele landen een betrekkelijk groot gedeelte van de oude woningvoorraad gemoderniseerd of geheel vervangen worden en juist op dit terrein werd naar verhouding nog niet veel gedaan. Enige indirecte kritiek wordt uitgeoefend op die landen, waar niettegenstaande het feit dat „de gemiddelde grootte van de bestaande woningen voldoende blijkt te zijn, op grote schaal door wordt gegaan met de bouw van grote woningen, hoewel de bouwactiviteit vermindert of woningnood bestaat”. Blijkbaar wordt de voorkeur gegeven aan de politiek van die landen waar meer rekening wordt gehouden met differentiatie naar gezinsomvang en -types.

Amsterdam.

Dr. H. UMRATH.

BOEKBESPREKING

Dr. R. van Maanen: Hoofdpijnen der industriële organisatie-leer. N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn 1958, 233 blz., f. 13,75 geb.

Dit boek is de commerciële uitgave van een proefschrift, waarmede de schrijver enkele maanden geleden te Leiden in de rechten promoveerde. Het werk mag zonder twijfel baanbrekend worden genoemd. Behalve wellicht in enkele tijdschriftartikelen is nog nooit de vraag gesteld — laat staan beantwoord — of de organisatieleer als een afzonderlijke wetenschap kan worden beschouwd. Dat de schrijver deze vraag bovendien nog met ja heeft beantwoord, is een staaltje van geestelijke moed. Juist in deze tijd, nu men zich allerwegen bezint op de grondbeginselen van de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie, is er een sterke stroming, die het zelfstandige karakter van deze bij uitstek toegepaste wetenschap in twijfel trekt.

In drie delen heeft de schrijver de hoofdpijnen van de industriële organisatieleer behandeld. Het eerste deel beantwoordt de vraag, of de organisatieleer een wetenschap is, bevestigend. Daarbij worden de door Taylor, Gilbreth en Fayol beschreven beginselen geanalyseerd en later weer in een synthese verenigd. Het organisatorisch grondbeginsel, zo luidt de voornaamste conclusie van dit hoofdstuk, is gelegen in de scheiding van de arbeid in voorbereiding, uitvoering en controle. Elk dezer beginselen is weer in tweeën gedeeld, de zgn. volgbeginselen. Zo valt de voorbereiding uiteen in het coördinaten-analysebeginsel en het coördinatoir-besluitbeginsel, de uitvoering, in het bevelsbeginsel en het continuïteitsbeginsel en de controle in het controle-herstelbeginsel en het controle-voorbereidingsbeginsel.

Het tweede hoofdstuk van het eerste deel geeft de aard en de plaats van de organisatiewetenschap aan. Belangwekkend zijn de hier genoemde verschillen en overeenkomsten met andere wetenschappen, zoals de sociologie, de psychologie, de bedrijfseconomie en de algemene economie. Met betrekking tot de economie wordt gesteld dat zij als materieel object het maatschappelijke leven heeft. Het materieel object van de organisatiewetenschap is het menselijke handelen tout court. Als formeel object van de organisatiewetenschap wordt het doelverwezen-

lijkend handelen genoemd. Dit is wat anders dan het economisch handelen van de economie.

Na deze belangwekkende theoretische beschouwingen behandelt de schrijver in het tweede deel van zijn boek de opbouw van de industriële organisatie (de leer van de concrete organisatie) en de werking van die organisatie (de leer van de abstracte organisatie). Hij beschrijft de lijnorganisatie, de staforganisatie, de functionele organisatie en de comité- of conferentievorm en schetst de voor- en nadelen van deze organisatievormen. Bovendien splitst hij de industriële ondernemingstaak op in afdelingen, geledingen en instanties. Wat de werking van de organisatie betreft gaat hij in op het bevel, het advies en de mededeling. Belangwekkend is wat hier gezegd wordt over de specifieke werking van de constituerende (voorbereidende) ondernemingsleiding.

Het laatste en minst abstracte deel van het boek behandelt de toepassing van de industriële organisatieleer en noemt een aantal praktische feiten en enkele praktische feilen. Juist dit laatste deel zal velen interesseren omdat men aan de hand van de genoemde voorbeelden duidelijk voelt dat de schrijver, behalve een theoreticus, ook een industrieel leider is, die enkele van zijn praktische ervaringen vertelt. Voorbeelden worden gegeven van de organisatie van een technische dienst en van een concern. De didactische zijde heeft hier de overhand. Gepleit wordt voor een nauwkeurige taak- en bevoegdheidsbeschrijving en voor het opstellen van een organisatieschema.

Zoals wij reeds in de aanhef aangaven, hebben wij hier te doen met een zeer oorspronkelijke bijdrage tot de leer van de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie. Toch heeft dit boek ons niet geheel bevredigd. Wij hebben al eens meer betoogd dat de leer van de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie gebukt gaat onder een Babylonische spraakverwarring. De schrijver heeft getracht daarin eenheid te brengen. Wij vragen ons echter af, of hem dat ten volle is gelukt. Met name het woord instantie (een geleding die voor een leidinggevende taak is uitgerust met bevelsbevoegdheid over personen) achten wij niet gelukkig gekozen, ook al onderkent men daarin de getraptheid van de ondernemingstructuur.

Bovendien vragen wij ons af, of het gewenst is de opbouw en de werking van de industriële organisatie zo scherp van elkander te scheiden. Wij herinneren ons Schmalenbachs uitspraak: „Die Organisation entsteht während des Kampfes”. Natuurlijk zal men, wanneer men iets onderneemt, een organisatie moeten opbouwen. Maar naar onze mening is de invloed van de werking op de opbouw zonder twijfel groot. Merkwaardig is ook in dit verband dat de schrijver zo weinig aandacht besteedt aan de informele organisatie.

Nauw hiermede hangt het menselijke element samen. Is dit element in dit boek wel voldoende tot zijn recht gekomen? In het begin stelt de schrijver duidelijk dat het welvaartsstreven niet geïsoleerd, maar in maatschappelijk verband geschiedt. Organiseren is dus ook het leiding geven aan mensen. Verder in zijn boek keert de schrijver op zijn schreden terug en vervalt zo nu en dan in Robinsonnades. Wij menen dat een goede definitie van de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie in ieder geval ook het samenwerken van mensen in groepsverband moet omvatten.

Deze kritiek doet echter weinig af aan de waarde van het boek: een verkenning op het gebied van de theorie van een jonge wetenschap, die ook in ons land in de laatste jaren veel beoefenaren trekt. Verwacht kan worden dat

velen zich nu op het ijs van de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie zullen wagen. Wij bevelen het boek daarom gaarne ter lezing aan, juist voor de practici, want zij hebben het meest behoefte aan een theoretisch fundament bij hun handelen.

's-Gravenhage.

P. VAN ZUUREN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De rentevergoeding op het 2- en 3-jaarspapier dat bij de Agent van het Ministerie van Financiën verkrijgbaar is, werd met ingang van 1 februari met 1/8 pCt. verlaagd tot resp. 2 5/8 en 3 1/8 pCt. Kennelijk wil men de aantrekkelijkheid van het 5-jaarspapier relatief groter maken, want hier bleef de rente op 3 1/2 pCt. gehandhaafd. Tot nog toe is het enthousiasme om door het kopen van dit middel-lange papier mee te werken aan een semi-consolidatie van de staatsschuld, beperkt gebleven. Geheel onbegrijpelijk is dit ook niet, want per slot van rekening kan er ook weer eens een tijd van stijgende rente aanbreken, en hoe langer de looptijd van het papier dan is, des te groter de stroppen. In dit verband mag gewezen worden op de uitspraken van Minister Zijlstra in de Memorie van Antwoord bij de Begroting van Economische Zaken (Eerste Kamer). De Minister verwacht dat de toeneming van de deviezenvoor-raad in 1959 veel geringer zal zijn dan in het afgelopen jaar. Het saldo op de lopende rekening van de betalings-balans (1958: ca. f. 1 1/2 mrd.) zal in 1959 lager vallen. Bovendien zal in 1959 een belangrijke uitvoer van kapitaal plaatsvinden, zoals stortingen bij het Europese Fonds, I.M.F. en, aldus de Minister, de overneming van De Nederlandsche Bank van de Nederlandse vordering op de E.B.U.

Wat de afwikkeling van deze vordering op de E.B.U. betreft, één stadium hiervan is blijkens de weekstaat van de Bank per 2 februari reeds tot verwezenlijking gekomen. Vorderingen op en schulden aan E.B.U. en E.B.U.-landen zijn met behulp van voetnoten afzonderlijk opgegeven, en bij de berekening van de goud- en deviezenreserves buiten beschouwing gebleven. Uit dezen hoofde zijn de reserves met ruim f. 400 mln. afgenomen — de resultante van een schuld aan Duitsland en België (ca. \$ 65 mln.) en een vordering op de overige O.E.E.S.-landen van \$ 170 mln.

Details over het volgende stadium van de E.B.U.-liqui-datie — het overdoen van vorderingen en schulden aan de Staat in ruil voor schatkistpapier — zijn nog niet bekend.

De kapitaalmarkt.

In Nederland heeft de jongste staatslening, à 99 pCt. geëmitteerd, de pari-stand bereikt; er circuleren geruchten over een emissie door de Bank voor Nederlandsche Gemeenten. In Amerika daarentegen doet de lening die eind januari door de Federale Regering is geplaatst een disagio, ondanks de overtekening. Kennelijk heeft men nu in de Verenigde Staten de hoop op een sanering van de staatsfinanciën voorlopig opgegeven; bij de komende lening-operatie wordt slechts papier met een looptijd van 1 en 3 jaar aangeboden, met rendementen die aanmerkelijk boven het Nederlandse peil liggen.

Het feit dat het in de Verenigde Staten vrijwel ondoenlijk is geworden obligaties te plaatsen — hetgeen wellicht mede

samenhangt, met het verbod voor de Amerikaanse Regering om meer dan 4 1/4 pCt. rente te betalen — wijst erop dat de inflatie-angst daar te lande aanmerkelijk grotere invloed op de kapitaalmarkt heeft dan in ons land het geval is.

Uitgezonderd aandelen Koninklijke hebben de internationale concern-aandelen gedurende de verslagweek een koers-winst weten te boeken, waarbij Philips een flink stuk boven de 500 en A.K.U. tijdelijk boven de 300 uitkwam. Deze koersstijgingen vielen te meer op daar Wall Street een niet onbelangrijke koersdaling te zien gaf. Is dit een indicatie dat het niet alleen of niet meer voornamelijk Wall Street is dat onze beurs beïnvloedt, maar ook of vooral de andere buitenlandse beurzen? Typerend voor het „vereuroperiseren” van de effectenhandel is de oprichting te Frankfurt van een beleggingsfonds voor Europese waarden. In de portefeuille van dit fonds zullen aandelen van in de E.E.G.-landen gevestigde ondernemingen worden opgenomen. Het is stellig opvallend dat het juist het in het E.E.G.-verdrag toch tamelijk stiefmoederlijk behandelde kapitaalverkeer is, dat het eerst tot grote bloei en „integratie” blijkt te komen.

Voor staaltjes van internationaal kapitaalverkeer be-hoeft men zich overigens niet tot de E.E.G.-landen te beperken. Denemarken leende in Amerika en bij de Wereld-bank; Esso gaat £ 15 mln. 5 1/2 pCt. obligaties in Engeland plaatsen, terwijl British Petroleum daarentegen zijn heil op de Zwitserse kapitaalmarkt zoekt.

Volgens gegevens van de Vereniging voor den Effecten-handel betreffende de 10 aandelen met de grootste omzet-ten, gerekend naar de reële waarde, strijkt (omzetten in januari weer met de eer, gevolgd door Unilever (omzetten resp. f. 47 mln. en f. 42 mln.). Op de lijst komen de aandelen van twee beleggingsmaatschappijen voor, t.w. Robeco en Interunie.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1959	30 jan. 1959	6 febr. 1959
Algemeen		255	264	265
Internat. concerns		375	383	384
Industrie		174	186	186
Scheepvaart		151	155	154
Banken		138	150	149
Indon. aand.		103	114	119

Aandelen

Kon. Petroleum	f. 183,20	f. 182,70	f. 176,20
Unilever	452	465 1/2	474 1/2
Philips	493 3/4	498 3/4	519 1/2
A.K.U.	263	283 3/4	296 3/4
Kon. N. Hoogovens	341	344	349
Van Gelder Zn.	193	220 1/2	223
H.A.L.	158 1/2	167 3/4	165 1/2
Amsterd. Bank	253 1/2	265	270
H.V.A.	131 1/2	147 3/4	150 1/2

Staatsfondsen

2 1/2 pCt. N.W.S.	59 3/4	60 3/4	61 3/4
3 1/2 pCt. 1947	90 1/4	91 31/32	92 1/32
3 1/2 pCt. 1955 I	87 1/2	89 1/2	90
3 pCt. Grootboek 1946	88 3/4	89 3/4	90 1/4
3 pCt. Dollarlening	90 1/4	92 1/2	91 1/2

Diverse obligaties

3 1/2 pCt. Gem. Rotterdam 1937 VI	90 1/4	91	93
3 1/2 pCt. Bk. v. Ned. Gem. 1954 II/III	81 1/8	85 3/4	85 3/4
3 1/2 pCt. Nederl. Spoorwegen	89	91 3/4	92 3/4
3 1/2 pCt. Philips 1948	95	95 3/4	95 1/4
3 1/2 pCt. Westl. Hyp. Bank	83 1/2	84 1/2	85 3/4
6 pCt. Nat. Woningb. len. 1957	110	112 3/4	112 1/4

New York

Aandelenkoersgemiddelde			
Dow Jones Industrials	588	592	582
		M. P. GANS.	

RECENTE PUBLIKATIES

Geschriften van Prof. Dr. J. van der Poel, met een schets van zijn persoon en werk. Uitgegeven in opdracht van de Vereniging van adjunct-inspecteurs van 's Rijks belastingen door de N.V. Uitg. Mij AE. E. Kluwer, Deventer 1958, 61 blz.

Dit boekje werd uitgegeven ter gelegenheid van het afscheid van Prof. Dr. J. van der Poel als hoogleraar-directeur van de Rijksbelastingacademie. Prof. Mr. H. Schuttevaër schreef een persoonlijk woord over Prof. Van der Poel en zijn werk. De bibliografie werd samengesteld door L. J. van der Herberg.

Verslag van de Belastingconsulentendag 1958. N.V. Uitgeverij FED, Amsterdam 1958, 79 blz., f. 4,75.

Op de Belastingconsulentendag 1958, georganiseerd door de Nederlandse Federatie van Belastingconsulenten, werden twee voordrachten gehouden, nl. door Prof. Dr. A. I. Diepenhorst over „Het fiscaal-economisch aspect van de voorraadwaardering” en door Mr. A. J. van Soest over „Het fiscaal-juridisch aspect van de voorraadwaardering”. Het onlangs verschenen verslag bevat de tekst van deze

voordrachten alsmede het naar aanleiding daarvan gevoerde debat. Debaters waren o.a. Prof. Dr. B. Pruyt en Mr. Dr. E. Tekenbroek.

H. G. Hagelen: Uw toekomstvoorzieningen en de fiscus. Derde, geheel herziene en vermeerderde druk. Nederlandse Uitgeversmaatschappij N.V., Leiden 1958, 131 blz., f. 2,25.

Schrijver behandelt in dit boekje enige belangrijke fiscale aspecten van kapitaal-, pensioen- en lijfrenteverzekeringen, spaarbrieven, pensioen- en spaarregelingen, ongevallenverzekeringen en ziektekostenverzekeringen. Voor degenen, voor wie het verzekeringsterrein een doolhof is en zich globaal willen oriënteren, is dit een handzaam vademecum.

O.E.E.C.: Distribution in the footwear trade in Europe. Parijs, juli 1958, 40 blz., \$ 0,75, Fr. frs. 250.

Met dit rapport wordt beoogd tegemoet te komen aan het destijds door de E.P.A. geuite verlangen naar meer gegevens op distributiegebied. Het bevat o.a. gegevens omtrent het aantal schoenenwinkels in de lederlanden; de werkgelegenheid en de marges der detaillisten. Aan het eind van het rapport worden enkele aanbevelingen gedaan. Hierin wordt er o.a. op gewezen, dat het statistisch materiaal veelal nog te wensen overlaat.

De Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum

zoekt ter uitbreiding van de wetenschappelijke staf een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

voor researchwerkzaamheden.

Vereisten:

- doctoraal economie
- bij voorkeur ervaring in researchwerk.

Candidaten dienen bereid te zijn een psychotechnisch onderzoek te ondergaan.

Brieven aan de Directie van De Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum, Willem Buytewechstraat 70b, Rotterdam.

ADVERTEREN

kost geld.
NIET adverteren
kost veel
meer geld

Onze beleggingsmaatschappij heeft, met uitzondering van enkele oorlogsjaren, sedert haar oprichting ononderbroken dividend betaald met een gemiddelde van 8%.

Vraagt inlichtingen bij
Uw bankier of Uw commissionair in effecten of
bij de

Ononderbroken dividend

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

WESTERSINGEL 84 - ROTTERDAM

O.E.E.C.: The elimination of double taxation. Parijs, 1 september, 1958, 63 blz., \$ 1,00, Fr. frs. 300.

Dit rapport bevat een verslag van de werkzaamheden der op 16 maart 1956 ingestelde Fiscale Commissie. Deze commissie bestudeert vraagstukken, verband houdend met dubbele belasting en verwanté fiscaal-technische problemen. In het rapport worden voorts o.a. voorstellen aan de Raad van de O.E.E.C. gedaan.

O.E.E.C.: Terms used in international trade and payments and national accounts. Parijs, z.j., 151 blz., \$ 2,25, Fr. frs. 750.

Een verklarende lijst van een aantal door experts op het gebied van het internationale handels- en betalingsverkeer en de nationale rekeningen gebruikte begrippen en afkortingen. De begrippen worden in twee talen — Frans en Engels — kort omschreven.

O.E.E.C.: Code of liberalisation. Parijs 1958, 136 blz., \$ 1,00, Fr. frs. 200.

Deze herziene uitgave van de Liberalisatie code is bijgewerkt tot 1 mei 1958.

O.E.E.C.: The iron and steel industry in Europe, Parijs, juli 1958, 146 blz., \$ 1,50, fr. Frs. 500.

O.E.E.C.: Gas in Europe. Parijs, augustus 1958, 146 blz., \$ 2,00, Fr. frs. 800.

O.E.E.C.: Timber statistics. Parijs, augustus 1958, 72 blz., \$ 1,50, Fr. frs. 500.

O.E.E.C.: Pulp and paper statistics. Parijs, juli 1958, 85 blz., \$ 1,50, Fr. frs. 500.

European Productivity Agency: Market sampling study on iron and steel products; results of a pilot study carries out in Switzerland. Parijs, juni 1958, 116 blz., \$ 1,25, Fr. frs. 450.

Dit rapport bevat de resultaten van een experimenteel onderzoek naar de mogelijkheden om door middel van de sample-methode marktonderzoekingen te doen voor basisproducten, zoals staal. Zwitserland werd als decor voor dit experiment gekozen. Het rapport stelt o.a. vast, dat de sample methode waardévolle, uit anderen hoofde niet verkrijgbare, gegevens kan opleveren.

European Productivity Agency: Marketing and distribution of meat and dairy products in the United States. Parijs, mei 1958, 112 blz., \$ 1,25, Fr. frs. 400.

Als onderdeel van haar streven bij te dragen tot de verlaging der distributiekosten e.d. van voedingsmiddelen van dierlijke herkomst in de O.E.E.C.-landen heeft de E.P.A. onder haar auspiciën een missie naar de Verenigde Staten doen reizen met het doel te bestuderen, welke factoren de betrekkelijk lage marges aldaar ten gevolge hebben en na te gaan in hoeverre de ervaringen t.b.v Europa kunnen worden benut. In het onderhavige rapport brengt de missie verslag uit.

N.V. NEDERLANDSCHE SPOORWEGEN

Voor werkzaamheden,
op economisch terrein
vragen wij

jonge economen of
andere academici
met economische
belangstelling.

Ook bijna afgestudeerden
kunnen in aanmerking komen.
Maximum leeftijd 30 jaar,
ingeval van ruime ervaring
35 jaar.

Uitgebreide gegevens omtrent de aard van de vacatures worden op aanvraag gaarne toegezonden door de Dienst van Personeelzaken, tweede afdeling, Utrecht. Op de enveloppe te vermelden: 16-1.

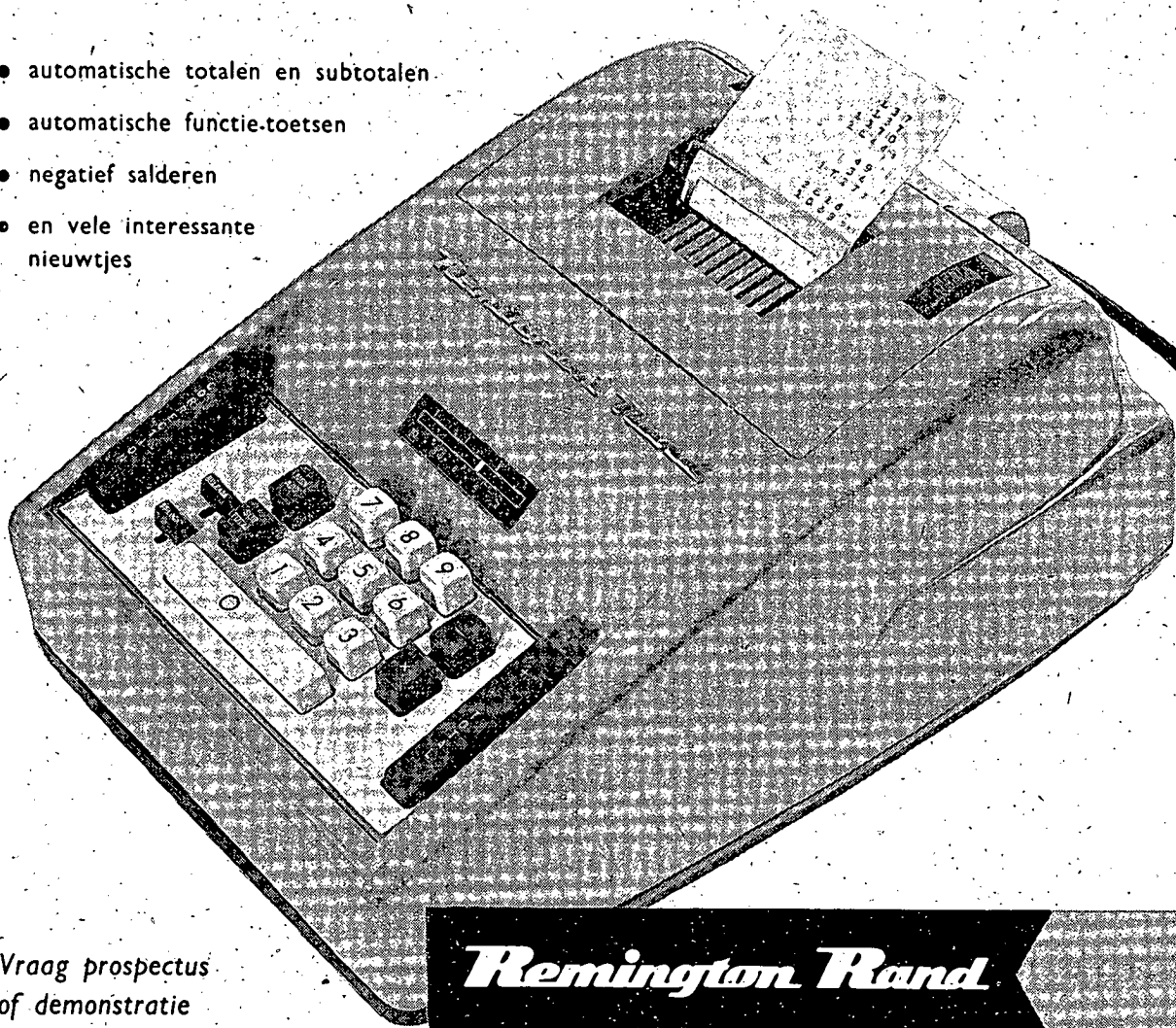

Meer **VAART** in Uw bedrijf

met de **NIEUWE** *Remington*

ELECTRISCHE TELMACHINE

- automatische totalen en subtotaal
- automatische functie-toetsen
- negatief salderen
- en vele interessante nieuwtjes

Vraag prospectus
of demonstratie

Remington Rand

Amsterdam - Den Haag - Rotterdam - Arnhem - Utrecht - Eindhoven - Enschede - Groningen - Leeuwarden - Maastricht - Roermond